

The Hegemony of Border Economy and the Decline of School Authority: The Lived Experience of High School Male Student Dropout in Baneh County

Ebrahim Ekhlesi *

Associate Professor Department of Sociology,
Allameh Tabataba'i University. Tehran. Iran

Mohammad Hekmat

MA Department of Youth Studies,, Allameh
Tabataba'i University. Tehran. Iran

Abstract

The present study offers a qualitative and sociological analysis of the lived experience of high school male dropouts in Baneh. The primary objective of this paper is to understand the semantic construction of school dropout and describe the structural contexts giving rise to it; thus, the research problem addresses the nature and causes of the dramatic increase in early exit rates among students from the formal education system in the border geography of Baneh. Data were gathered through in-depth, semi-structured interviews and analyzed at two levels: "structure" and the "semantic life-world." Based on the findings, school dropout is the outcome of the confrontation between two conflicting logics: At the macro-level, contexts such as the "hegemony of the shopping-mall city and the allure of the border," the "rigidity and inefficiency of abstract curricula," the "commodification of academic degrees and the obstruction of meritocracy," and the "shift in reference groups from teachers to newly emerged, low-educated merchants" lay the groundwork for educational exclusion. At the micro-level, themes such as the "perception of academic temporal dislocation and the contrast between immediate and deferred rationality", "psychological transition to agency and premature male

* Corresponding Author: eb.ekhlasi@gmail.com

How to Cite: Ekhlesi, E., Hekmat, M. (2026). The Hegemony of Border Economy and the Decline of School Authority: The Lived Experience of High School Male Student Dropout in Baneh County, *Quarterly Journal of Social Sciences*, 33(113), 1-51. DOI: 10.22054/qjss.2026.73307.2634

Original Research

Accepted: 16/09/2026

Revised: 12/08/2026

Received: 08/04/2023

eISSN: 2538-2772

ISSN: 1735/1162

maturity", "psychological experience of class rejection and humiliation", "school phobia and alienation from educational content", "encounter with the decline of wisdom's authority and the objective poverty of the educated", and the "reduction of degrees to purchasable commodities merely to clear administrative hurdles" shape the dropouts' life-world. Ultimately, school dropout in Baneh's ecosystem is perceived not as passive deviance or individual failure, but as an "agentic and rational action" in response to the structural blockages of the school. By perceiving the decline of education's symbolic prestige and preferring the tangible reality of the market over the non-functional abstractions of the school, students redefine exiting the educational system as a courageous shortcut to achieving economic maturity, shedding a subordinate identity, and acquiring social status.

Keywords: Academic Dropout; Lived Experience; Semantic Lifeworld; Border Economy; Educational Exclusion.

Extended Abstract

Introduction

The present study offers a qualitative and sociological analysis of high school male student dropout in Baneh County. Contrary to initial perspectives that reduced dropout to an individual failure, moral deviance, or purely academic shortfall, it is a complex, multidimensional phenomenon emerging at the intersection of economic, cultural, and social structures. In border regions like Baneh, this phenomenon assumes a distinct articulation as the centralized logic of formal education encounters the specific ecology of a "border economy". The rise of border bazaars and the rapid circulation of commercial capital in Baneh have established a new framework for social status, creating a deep conflict between the "cash values of the market" and the "deferred, abstract promises of the school." Accordingly, the main objective of this study is to understand the semantic construction of school dropout and describe the structural conditions giving rise to it in the border context of Baneh. The conceptual framework integrates theories of spatial production and capital accumulation (David Harvey), structural reproduction and cultural capital (Pierre Bourdieu), linguistic codes (Basil Bernstein), strain theory (Robert K. Merton), symbolic interactionism, and the concept of "powerful knowledge" (Michael Young) to explain the confrontation between two conflicting structural logics: the hegemony of the market versus the formal education system.

Methodology

This research adopted a qualitative approach with phenomenological and structuralist orientations, utilizing inductive thematic analysis based on Braun and Clarke's six-phase framework. Data were collected through semi-structured, in-depth interviews. To prevent recall bias and capture the full complexity of the field, criterion-based purposive sampling was conducted across three distinct layers until theoretical saturation was reached: First Layer (Core Sample): 15 male dropouts currently working in the market (aged 15–25, who dropped out within the past five years); Second Layer (Class Contexts): 15 parents of male dropouts working in the market (aged 38–60); Third Layer (Educational Structure): 10 teachers, counselors, and principals from Baneh high schools (with at least 5 years of

experience). During data analysis, 235 descriptive open codes were initially extracted, which were systematically categorized through continuous comparison into 29 sub-themes, ultimately synthesizing a dense network of 10 main themes. Data validity and trustworthiness were ensured through triangulation, member checking, and critical reflexivity.

Findings

Qualitative data analysis led to the identification of 10 main themes, structured across two levels: structural and perceptual/life-world: At the first level, structural and institutional contexts—through the "hegemony of the bazaar-city and the supremacy of border businesses," alongside the commodification of urban space—have shifted the criterion of success from educational attainment to immediate cash income. Simultaneously, the "inefficiency and rigidity of the educational system," stemming from the misalignment of abstract curricula with ecological needs, has led to the occupational alienation of students. Furthermore, the "commodification of degrees and the obstruction of meritocracy"—marked by the depreciation of university degrees in the labor market and a lack of meritocracy in public sector employment—combined with the "erosion of teachers' status and the shift in reference groups," has undermined the social standing of educators, replacing them with merchants and traders as new role models, thereby reproducing the "peddler-border-carrier (Koulbar) subject". At the second level, the semantic life-world of students is shaped under "premature dreams and a thirst for financial independence" aimed at achieving early male maturity. Coupled with a "perception of academic temporal dislocation and the contrast between immediate and deferred rationality," students perceive the slow pace of schooling as lagging behind the immediate returns of the market. This dynamic is further deepened by the "preference for speculative values over knowledge values" and the dominance of instrumental rationality, leading to the departure from school being redefined as a "positive action and autonomous agency"—a rational and deliberate decision. Nonetheless, this process is accompanied by the "psychological reconstruction and experience of class rejection and humiliation" arising from constant material comparisons and the onset of school phobia, ultimately culminating in the "reduction of the

degree to a purchasable commodity meant only to clear administrative hurdles" and the complete erosion of the intrinsic value of learning.

Discussion and Conclusion

The findings demonstrate that male high school dropout in Baneh cannot be reduced to absolute poverty, low intellect, or individual deficiencies. Rather, leaving the formal education system is the outcome of a fundamental conflict between the logic of the border ecosystem and the centralized national education system. In Baneh, the dominance of the border economy, rapid capital velocity, and the visible material success of the *nouveau riche* have severely eroded the symbolic prestige of educational institutions and teaching staff. Observing unemployment and material poverty among educated individuals, alongside a perceived lack of transparency in public sector recruitment, students experience a form of "academic temporal dislocation"—viewing time spent in school as a waste that causes them to lag behind the fast-paced market. Under these conditions, dropping out becomes an "agentic and rational process." Actors reinterpret leaving school as a shortcut to financial independence, peer status, freedom from class humiliation, and entry into adulthood and manhood. Ultimately, academic degrees degrade from intrinsically valuable intellectual achievements into mere purchasable administrative commodities. Addressing this crisis requires a fundamental revision of centralized curricula, educational decentralization, the implementation of vocational training tailored to the border ecosystem, and the restoration of both the economic and symbolic status of schools.

هژمونی اقتصاد مرز و زوال مرجعیت مدرسه: تجربه زیسته ترک تحصیل دانش آموزان پسر مقطع متوسطه در شهرستان بانه

ابراهیم اخلاصی *

دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

محمد حکمت

دانش آموخته کارشناسی ارشد مطالعات جوانان دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

پژوهش پیش‌رو به تحلیل کیفی و جامعه‌شناختی تجربه زیسته ترک تحصیل کنندگان پسر مقطع متوسطه در بانه می‌پردازد. فهم صورت‌بندی معنایی پدیده ترک تحصیل و توصیف بسترهای ساختاری موجود آن، هدف اصلی مقاله است؛ از این‌رو مسئله پژوهش ناظر بر چیستی و چرایی افزایش چشمگیر نرخ خروج زود هنگام دانش آموزان از نظام آموزشی رسمی در جغرافیای مرزی بانه است. داده‌ها از طریق مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته گردآوری و در دو سطح «ساختار» و «زیست جهان معنایی» تحلیل شده‌اند. بر اساس یافته‌ها، ترک تحصیل پیامد مواجهه دو منطق متعارض است: در سطح کلان، بسترهایی چون «هژمونی پاساژ شهر و جاذبه مرز»، «تصلب و ناکارآمدی متون درسی انتزاعی»، «کالایی شدن مدرک و انسداد شایسته‌سالاری» و «جابه‌جایی گروه‌های مرجع از معلمان به تجار نوظهور کم‌سواد» زمینه‌ساز طرد آموزشی شده‌اند. در سطح خرد نیز مضامینی نظیر «ادراک زمان‌پریشی تحصیلی و تقابل عقلانیت نقد در برابر نسبه»، «گذار روان‌شناختی به سوژگی و بلوغ زودرس مردانه»، «تجربه روان‌شناختی طرد و تحقیر طبقاتی»، «مدرسه هراسی و بیگانگی با محتوای آموزشی»، «مواجهه با زوال مرجعیت دانایی و فقر عینی تحصیل‌کردگان» و «تقلیل مدرک به کالای خریدنی جهت رفع موانع اداری» زیست جهان ترک تحصیل کنندگان را شکل داده‌اند. در نهایت، ترک تحصیل در زیست‌بوم بانه نه انحراف انفعالی یا شکست فردی، بلکه «کنش عقلانی و عاملیت یافته» در پاسخ به انسداد ساختاری مدرسه تلقی می‌شود. دانش آموزان با درک افول منزلت نمادین آموزش و ترجیح عینیت ملموس بازار بر انتزاع بی‌کارکرد مدرسه، خروج از نظام آموزشی را به عنوان میان‌بری شجاعانه برای دستیابی به بلوغ اقتصادی، رهایی از هویت تبعی و کسب منزلت اجتماعی بازتعریف می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: ترک تحصیل، تجربه زیسته، زیست جهان معنایی، اقتصاد مرزی، طرد آموزشی.

* نویسنده مسئول: eb.ekhlasi@gmail.com

طرح مسئله

در بیشتر کشورهای جهان امر آموزش کودکان و نوجوانان مورد تأکید قرار گرفته است. نظام آموزشی در کنار نهاد خانواده به عنوان یکی از بنیان‌های جامعه‌پذیری افراد برشمرده می‌شود. گسترده‌گی نظامات آموزشی و سرمایه‌گذاری‌های چندسویه نظام‌های سیاسی جوامع در این باره، اهمیت نظام آموزشی در بازتولید مادی و ایدئولوژیک ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی حاکم بر جامعه و هم‌چنین، نقش کلیدی آن در آماده‌سازی افراد جامعه به منظور مواجهه با نیازهای صنعتی و مادی پیش روی جوامع را بازنمایی می‌کند.

در این میان و به‌رغم توضیحات فوق، اما پدیده ترک تحصیل، به مثابه مسئله‌ای آموزشی، پرورشی و اجتماعی در قامت یکی از مهم‌ترین مسائل نظام‌های آموزشی پدیدار گردیده است. ترک تحصیل، در نگاه نخست، پدیده‌ای آموزشی به نظر می‌رسد؛ اما در واقع، از پیچیده‌ترین مسائل اجتماعی است که در نقطه تلاقی ساختارهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرد. مراتب گسترده‌ای از معضله ترک تحصیل، به مثابه مسئله اجتماعی می‌تواند با استعانت از آمارهای موجود در این باره رؤیت‌پذیر گردد. در اروپا حدود ۱۶/۹ درصد پسران و حدود ۱۲/۷ درصد دختران و در هندوراس و نیکاراگوئه، به ترتیب ۴۲ و ۴۳ درصد با ترک تحصیل زودرس مواجه هستند (آدلمن ۱ و سوکلی ۲، ۲۰۱۷). به موجب گزارش وضعیت فقر در سال ۲۰۰۵ میلادی، پدیده ترک تحصیل به عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های روبه گسترش و مانع دستیابی به سیاست‌های ملی قلمداد شده است (اکومو ۳ و دیگران، ۲۰۰۸: ۸). در ایران، بر پایه گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، طبق آخرین آمارهای اعلامی از سوی وزارتخانه آموزش و پرورش در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بیش از ۹۱۱ هزار نفر در مقاطع مختلف از تحصیل بازمانده‌اند و ۲۷۹ هزار دانش‌آموز نیز ترک تحصیل کرده‌اند (بیات و ملاشاهی، ۱۴۰۱: ۶).

-
1. Adelman
 2. Székely
 3. Okumu

از منظر تئوریک، در ادبیات پژوهش، ترک تحصیل، نه رویدادی ناگهانی، بلکه فرایندی تحولی است که طی آن فراگیر به دلیل عدم توانایی فردی یا کاستی‌های ساختاری نظام آموزشی از ادامه تحصیل بازمی‌ماند (آبوستی^۱ و دیگران، ۲۰۱۸). تبیین‌های نظری پدیده یادشده میان رویکرد فردی با تمرکز بر ویژگی‌ها و درگیری تحصیلی (ولج^۲ و دیگران، ۱۹۸۹) و رویکرد نهادی با تأکید بر عوامل زمینه‌ای خانواده، مدرسه و جامعه (رامبرگر^۳، ۲۰۰۱) در نوسان هستند. با گذر از دیدگاه‌های نخستین «معلولیت اجتماعی» که تارکان تحصیل را دارای انطباق‌پذیری ضعیف و رفتارهای ضدپژوهشی می‌دانستند (پالاس^۴، ۱۹۸۶)، نظریه‌پردازان انتقادی تر ترک تحصیل را نشانه‌ای از تفاوت‌های پیشینی، شامل جنسیت، نژاد و وضعیت اقتصادی-اجتماعی در نظر می‌گیرند و بازنمایی ناتوانی اجتماعی را موجب بازتولید تبعیض‌های ساختاری می‌شمارند (بچمن^۵ و دیگران، ۱۹۷۲)؛ پدیده‌ای که در چارچوب اقتصاد آموزش، پیامدهایی چون انزوا از هنجارهای جامعه‌پذیری و کاهش رفتارهای شهروندی را به همراه می‌آورد (مک کال^۶ و دیگران، ۱۹۹۲).

در خصوص تحلیل نقش مدرسه در بروز پدیده ترک تحصیل، دیدگاه‌ها میان کارگزاری مدرسه برای ساختارهای کلان و ناتوانی آن در برابر «شبکه فقر» و دیدگاه بینابینی متکی بر تعامل ابعاد محیطی و فردی شناور هستند (آهنچیان، ۱۳۸۶). برنشتاین نشان داد نظام آموزشی بر اساس «کد گسترده» به مثابه زبان رایج طبقه متوسط و بالا، دقیق‌تر، مستقل از زمینه و دارای ساختار نحوی پیچیده‌تر، طراحی شده است و کودکان طبقه کارگر را ناخواسته دچار افت یا محرومیت می‌نماید (برنشتاین، ۲۰۰۰).

ازاین‌رو، فهم پدیده ترک تحصیل صرفاً از رهگذر ارجاع به ویژگی‌های فردی

-
1. Abotsi
 2. Wehlage
 3. Rumberger
 4. Pallas
 5. Bachman
 6. Mc Caul

دانش آموزان، وضعیت اقتصادی خانواده یا عملکرد مدرسه دفاع پذیر به نظر نمی رسد. به طور مشخص تر، نظام تعلیم و تربیت مدرن، بر پایه ساختار هرمی و استاندارد شده بنا گردیده است که به واسطه ماهیت انحصارگرا و مدرک محور خود، پیشاپیش طرد و خروج بخشی از بدنه دانش آموزی را در درون منطق ساختاری اش جایابی نموده است. از این منظر، ترک تحصیل را نمی توان صرفاً حسب ناکارآمدی اخلاقی کنش گران، آسیب اجتماعی و یا شکست مطلق نهاد مدرسه خوانش کرد؛ به طور متقابل، در مواردی، ترک تحصیل در حکم واکنش سازگارانه و کنش عاملیت یافته از سوی دانش آموزان در برابر تعویق طولانی مدت فرایند هویت یابی، استقلال مالی و اتخاذ تصمیمات حیاتی برای آینده زندگی شغلی و خانوادگی تلقی می گردد.

واقعیت ترک تحصیل، در مناطق مرزی، به دلیل برخورداری آن مناطق از ویژگی های ساختاری متمایز، صورتی متفاوت از دیگر نقاط کشور به خود می گیرد. مناسبات اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مرز در شهرستان بانه، به عنوان یکی از مهم ترین شهرهای مرزی غرب ایران، با تحمیل منطق خاص بر زندگی روزمره ساکنان، تجربه زیسته ترک تحصیل را در قالبی متفاوت بازتولید نموده است. آنچه ترک تحصیل دانش آموزان پسر مقطع متوسطه در شهرستان بانه را به مسئله بوم شناختی و خاص مبدل می سازد، تلاقی منطق ساختاری آموزش رسمی با «زیست بوم خاص اقتصاد مرزی بانه» است. به همین اعتبار، می توان به طرح این گزاره پرداخت که تصمیم دانش آموزان بانه برای گسستن از آموزش رسمی، نه در خلأ که در متن واقعیت های اجتماعی آن جغرافیا، به عنوان سامان دهنده افق ادراک، ترجیحات، آرزوها و محاسبات آن ها درباره آینده، اتخاذ می گردد. در بانه، شکوفایی بازارهای مرزی و پیوند آن با مناسبات تجاری و مبادلات سریع کالایی، میدان نوین منزلت و تعاملات اقتصادی-اجتماعی را ایجاد و منطق زمانی و مکانی مدرسه را به چالش کشیده است. مدرسه با اصرار بر برنامه های درسی متمرکز، زمینه گریز و تعویق دهنده، آینده ای نسبی و نامطمئن را نوید می دهد؛ در حالی که بازار مرزی بانه، دسترسی موازی، عینی و نقد به سرمایه اقتصادی و استقلال فردی در لحظه اکنون را

به مراتب فراهم می‌سازد.

با عنایت به توضیحات بالا، دو پرسش اصلی مقاله به شرح ذیل قابل صورت‌بندی است:

- ۱- مهم‌ترین بسترها و زمینه‌های ناظر بر تجربه‌زیسته ترک تحصیل دانش‌آموزان پسر در مقطع متوسطه شهرستان بانه کدام‌اند؟
- ۲- وجوه سازنده تجربه‌زیسته ترک تحصیل کنندگان پسر در مقطع متوسطه شهرستان بانه کدامند؟

پیشینه پژوهش

مهم‌ترین نتایج پژوهش‌های ناظر بر مناسبات بازار و ترک تحصیل و در وجهی کلی‌تر، دوگانه اقتصاد و تحصیل، بدین شرح قابل احصاء هستند: تأثیر فقر تاریخی، ناکارآمدی آموزش عالی، محدودیت صنعتی و محیطی، انگاره ذهنی دیگران مهم، پول، ضعف فرهنگی - آموزشی در هژمونی محاسبه‌گری و اتخاذ راهبردهای اقتصادی سودجویانه، کسب منزلت مادی از سوی جوانان و درنهایت، بی‌ارزشی تحصیلات، رنگ‌باختگی اعتبار فرهنگی، وقوع ترک تحصیل و کنش‌های ذهنی ذی‌ربط با آن (فیروزآبادی و دیگران، ۱۳۹۸)؛ عدم برخورداری برنامه‌های آموزشی رشته‌های علوم اجتماعی در ایران از استانداردهای پیشرفته، واگرایی عرضه دانش‌آموختگان و تقاضای نهاد اقتصاد و شکاف معنادار بین دانش نظری و مهارت عملی دانش‌آموختگان (کسرابی و غلام‌نیارمی، ۱۳۹۸)؛ تأثیرپذیری الگوی عملکرد تعالی مدیریت مدرسه از عوامل زمینه‌ای، ساختاری و رفتاری و هم‌زمان، امکان‌ناپذیری امر تعالی در غیاب فرهنگ‌سازمانی، سبک رهبری و روابط انسانی (احمدرش و عبدالملکی، ۱۳۹۹)؛ تفاوت معنادار میان میزان موفقیت کنکوری در مناطق غیرمرزی و مناطق مرزی؛ متأثر بودن برون‌دادهای بلندمدت تحصیلی از مناسبات برون‌سیستمی و زمینه‌های اجتماعی-اقتصادی خانواده‌ها (آهنچیان، ۱۳۸۶)؛ طردشدگی فرهنگیان و تأثیرپذیری منفی تحصیلات جوانان از هژمونی بازار و ساختاری نظیر آموزش و تغییرات بین‌المللی (احمدی، ۱۳۹۵)؛ کالایی‌شدن دانش و زوال ارزش ذاتی آن،

مرجعیت‌زدایی از فرهنگیان، فروکاهش اقتدار آن‌ها و افزایش میزان ترک تحصیل در شهرستان بانه به منزله پیامدهای هژمونی بازار و تغییرات اقتصادی (باینگانی، ۱۳۹۳)؛ استحاله ارزشی - هنجاری، سوژگی بدن، ابژگی طبیعت، ابزاری‌شدن ارتباطات و اصالت‌زدایی از دانش، تغییر اصلی‌ترین عناصر فرهنگی مریوان، دگردیسی در ارزش الصاقی به تحصیلات و دانش به منزله پیامدهای فرهنگی تجارت مرزی در مریوان (قادرزاده و قادری، ۱۳۹۲).

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، در بیشتر پژوهش‌های قبلی، صرفاً یک گروه از افراد، به‌عنوان جامعه آماری یا آگاهی‌دهندگان پژوهش انتخاب شده‌اند؛ به‌علاوه، «هژمونی بازار و ذهنیت پولی بر ساختار اجتماعی» و «بحران مرجعیت و طرد معلمان و دانش‌آموختگان به‌مثابه گروه‌های مرجع» محورهای برجسته در پژوهش‌های تجربی هستند. «تقلیل ترک تحصیل به بعد اقتصادی-فرهنگی»، «نادیده گرفتن وجوه سیاسی-نهادی پدیده ترک تحصیل، مسئله دوزبانی، سهم بودجه آموزشی استان کردستان و بانه» و «غفلت از تفاوت‌های ساختاری حسب متغیرهای جنسیتی» خلأهای پژوهشی قابل‌ردیابی در مطالعات تجربی را تشکیل می‌دهند. در پژوهش حاضر ۳ گروه از افراد مورد مطالعه قرار خواهند گرفت و تلاش می‌شود مضامین فراگیر معطوف به تجربه زیسته ترک تحصیل بر ساخت و امکان فهم چندسویه‌تر از بسترهای سازنده تجربه مذکور فراهم گردد.

چارچوب مفهومی

مباحث نظری باهدف ایجاد حساسیت تئوریک به‌منظور فهم بهتر پدیده ترک تحصیل در شهرستان بانه طرح شده‌اند. از منظر جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، فرایندهای تعلیم و تربیت در حکم شیوه‌های کنشی منطبق با ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه هستند؛ ازاین‌رو، خوانش پدیده ترک تحصیل به جهی مستقل از مناسبات ساختاری، مواجهه تک‌ساختی و تقلیل‌گرا با موضوع خواهد بود. چارچوب مفهومی پژوهش حول نظریات دیوید هاروی^۱، پارادایم‌های ناظر بر جامعه‌شناسی آموزش و پرورش و دوگانه مفهومی

1. David Harvey

بازار-تحصیلات صورت‌بندی شده است.

دیالکتیک فضای تجاری و جامعه‌پذیری نوجوانان: بر اساس نظریه «تولید اجتماعی فضا» و «انباشت سرمایه»، فضا بستر خنثی برای فعالیت‌های انسانی نیست؛ فضا، بر ساخته مناسبات اقتصادی، سیاسی و منطبق بازار سرمایه‌داری است که زیست‌جهان کنش‌گران را از خود متأثر می‌سازد (هاروی، ۱۹۸۲). شکل‌گیری و رشد قارچی مجتمع‌های تجاری در بانه ذیل مفهوم «تثبیت فضایی»^۱ سرمایه تجاری و کالایی شدن شدید فضای شهری فهم‌پذیرتر می‌شود، چه، به‌موجب آن، روابط تجاری بر ساحات اجتماعی منطقه سایه می‌افکند. بدین‌سان، سیطره ساختاری فضا، فرایند جامعه‌پذیری نوجوانان را دستخوش تغییر می‌سازد و مبتنی بر «منطق انباشت خرد»، جاذبه‌های کاذب و درآمدهای زودرس تجاری نظیر دلالتی و فروشندگی را جایگزین ارزش‌های تحصیلی و سرمایه فرهنگی می‌سازد؛ هاروی وضعیت یادشده را غلبه ارزش مبادله بر ارزش مصرف در حیات اجتماعی نام می‌نهد (هاروی، ۲۰۰۶).

تحلیل کارکردی طرد ساختاری: آموزش و پرورش به‌منزله نهاد حفظ تعادل، انتقال فرهنگ، تخصیص نقش‌ها و تضمین مهارت‌های همسو با نیازهای اقتصادی-اجتماعی تلقی می‌شود (غلام‌پور و آیتی، ۱۳۹۸). وقوع شکاف ساختاری میان عرضه نظام آموزشی و تقاضای نهاد اقتصاد^۲، اختلال در جامعه‌پذیری و منزلت‌آفرینی مدرک را رقم می‌زند. در بانه، متعاقب ناکارآمدی برنامه‌های درسی در پاسخ‌گویی به بازار کار بومی و نابرابری توزیع فضایی امکانات آموزشی، طرد ساختاری دانش‌آموزان و اختلال در تخصیص نقش‌های شغلی بدل به امر مشروع می‌شود.

بازتولید سلطه، سرمایه فرهنگی و نابرابری ساختاری: مطابق با مفروضات سنت تضاد، آموزش و پرورش در خدمت بازآفرینی نابرابری‌های مبتنی بر قدرت، درآمد و منزلت اجتماعی قرار دارد. بر اساس نظریه بازتولید ساختاری بوردیو^۳ (۱۳۸۸)، زیست اجتماعی،

1. Spatial Fix

۲. کسرای و غلام‌نیارمی، ۱۳۹۸

3. Bourdieu

به عنوان فرایند درونی سازی سلطه، با محروم ساختن دانش آموزان حاشیه ای از «سرمایه فرهنگی» و «سرمایه زبانی» رسمی، به بازتولید چرخه محرومیت می انجامد. نظام آموزشی تک زبانه در بانه و غفلت از آموزش دوزبانه فارسی-کردی، موجب مواجهه دانش آموزان با ناهمخوانی های زبانی و رقم خوردن انزوا و ترک تحصیل زود هنگام شده است. (اسکوتاب کانگاس^۱، ۲۰۱۰)؛ چه، مراتبی از نارسایی تحصیلی در بانه مدلول عدم تسلط دانش آموزان دوزبانه بر زبان فارسی به عنوان زبان رسمی آموزش، در سال های نخست است (مصرآبادی و دیگران، ۱۳۹۳).

بازتولید ساختاری محرومیت در مناطق دوزبانه: سنت تعامل گرایی نمادین در سطح خرد، بر انگیزش ها، تجارب زیسته و کنش های متقابل در محیط مدرسه تأکید دارد. طبق دیدگاه جورج هربرت مید، ترک تحصیل حاصل تفسیر کنش گران فعال اجتماعی از موقعیت و گزینه های پیش روی آن هاست (اسکیدمور، ۱۳۹۲). در این میان، ایده نظری «دانش قدرتمند» به عنوان اصل اساسی طراحی برنامه درسی، با تکیه بر واقع گرایی اجتماعی و مفاهیم باسیل برنشتاین^۲ (۲۰۰۰)، جامعه شناس برجسته که بیشتر به خاطر نظریه کدهای زبانی و نحوه بازتولید نابرابری های طبقه محور شناخته می شود، ضمن نقد تقلیل گرایی اقتصادی و ساختارشکنی تقابل های سنتی، بر ارزش ذاتی دانش تخصصی صحه می گذارد (یانگ^۳ و مولر^۴، ۲۰۱۳). رویکرد اخیر، قدرت دانش را فراتر از ابزار گرایی صرف، در توانایی علوم پایه و علوم انسانی به منظور فراتر رفتن از تجربیات روزمره و «سخن گفتن از امر کلی در قالب امر جزئی» می داند و با نقد نادیده انگاری صورت های تخصصی دانش، ضرورت اتکا به دانش پایه در اصلاحات برنامه درسی را مورد تأکید قرار می دهد (یانگ و مولر، ۲۰۱۳). در همین امتداد، مایکل یانگ، بر نقش ارتباط نمادین معلم-دانش آموز و انتقال انتظارات تأکید می کند (زند قشلاقی و دیگران، ۱۳۹۶؛ یانگ و مولر، ۲۰۱۳). در بانه، هم زمان با

1. Skutnabb-Kangas

2. Basil Bernstein

3. Young

4. Muller

مرجعیت‌زدایی جامعه‌فرهنگیان به واسطه هژمونی بازار و طرد شدگی آن‌ها^۱ منزلت نمادین معلم در کلاس درس فرومی‌ریزد و دانش‌آموزان تحت تأثیر گروه همسالان، کنش ذهنی ترک تحصیل را اتخاذ می‌کنند (فیروزآبادی و دیگران، ۱۳۹۸).

فشار ساختاری و دوگانه ثروت-تحصیل به استناد نظریه فشار ساختاری رابرت مرتون^۲ (۱۹۳۸)، دست‌یابی به منزلت اجتماعی و ثروت مادی اهداف اصلی کنش‌گران جوامع جدید را تشکیل می‌دهند، اما ناهمخوانی آن‌ها با وسایل مشروع دستیابی، اتخاذ راهبردهای انطباقی متفاوت را به همراه دارد (صدیق سروستانی، ۱۳۸۷). در این میان، تورم مدرک طی بازتولید زوال ارزش ذاتی و اقتصادی مدرک تحصیلی^۳ بر ساخت دوگانه «ثروت - تحصیل» را موجب شده است؛ در جغرافیای مرزی بانه، شکل‌گیری «هژمونی بازار» در قالب ارزش‌های ناشی از پاساژهای مدرن، مجتمع‌های تجاری و تجارت مرزی با حاکم ساختن منطق محاسبه‌گری مالی^۴ باعث تنگ‌شدن عرصه بر ارزش‌های دانش‌محور ذیل کسب درآمد سریع و منزلت مادی از طریق بازارچه‌ها و اشتغال غیررسمی مرزی شده است و بدین ترتیب، ترک تحصیل را بدل به «راهبرد انطباق اقتصادی» برای جوانان نموده است.

تقابل هژمونی بازار و مدرسه: مطابق با سنت نظری گرامشی^۵، مفهوم هژمونی ناظر به فرایندی است که طی آن یک طبقه یا نهاد اجتماعی از طریق اعمال سلطه نمادین، اقناع غیرمستقیم و نهادینه‌سازی ارزش‌های مشخص، رضایت کنش‌گران اجتماعی را جلب و منطق خود را به عنوان «امر طبیعی» و «عقلانیت مسلط» بر زیست‌جهان آنان تحمیل می‌کند (گرامشی، ۱۹۷۱؛ ویلیامز^۶، ۱۹۷۷). در همین راستا، نظریه‌پردازانی چون فوکو، بوردیو و ایلچ، مدرسه را در حکم میدان آلوده به روابط قدرت و بازتولیدکننده تمایزات فرهنگی

۱. (باینگانی، ۱۳۹۳)

2. Robert K. Merton

۳. (ذکائی، ۱۳۸۶)

۴. (باینگانی، ۱۳۹۳)

5. Gramsci

6. Williams

می‌دانند که در آن فرهنگ مدرسه با سرکوب دیدگاه‌های بدیل، روابط نامتقارن قدرت را طبیعی می‌سازد (قادرزاده و رستمی‌زاده، ۱۴۰۱). در این پژوهش، کاربست مفهوم هژمونی معطوف به مواجهه دو منطق ساختاری متعارض در جغرافیای مرزی بانه است؛ نظام آموزشی رسمی متمرکز با اتکا بر برنامه‌های درسی انتزاعی و منزلت‌بخشی‌های نسیه، در پی بازتولید سرمایه فرهنگی دولتی است؛^۱ از منظر ساختاری نیز، حاکمیت پارادایم «عقلانیت فنی» با تجویز نسخه یکسان متمرکز موجب غفلت از نیازهای بومی و عدم کارایی آموزشی شده است (غلام‌پور و آیتی، ۱۳۹۸) واقعیات پیش گفته بالا، در تقابل با مناسبات اقتصاد مرزی بانه واقع شده‌اند؛ مناسبات مذکور با ایجاد نظم اجتماعی بازارمحور، افق ادراک، ترجیحات و محاسبات زیسته دانش‌آموزان را به گونه‌ای دیگر بازتعریف نموده‌اند. در این بستر، «هژمونی» نه به معنای اجبار فیزیکی، بلکه ناظر بر تسلط بی‌بدیل عقلانیت مادی و سوداگرانه بازار بر ذهنیت و هنجارهای جامعه‌پذیری دانش‌آموزان است؛ فرایندی که طی آن، منزلت نمادین و کارکرد جامعه‌پذیرانه نهاد مدرسه فرسوده و خروج از نظام آموزش رسمی، نه به عنوان انحراف انفعالی، بلکه در قامت کنش خودمختار صورت‌بندی می‌شود.

روش

پژوهش با رویکرد کیفی و باهدف فهم تجربه زیسته ترک تحصیل دانش‌آموزان پسر شهرستان بانه و زمینه‌های ساختاری ذی‌ربط انجام شده است. داده‌یابی با استفاده از تکنیک مصاحبه انجام شد. باهدف جلوگیری از تورش یادآوری^۲ داده‌یابی پژوهش مبتنی بر تفکیک گروه‌های آگاهی‌دهندگان انجام شد؛ به‌منظور فراهم آوردن امکان لازم در

۱. (پوردیو، ۱۹۸۴)

۲. تورش یادآوری (Recall Bias) زمانی رخ می‌دهد که شرکت‌کنندگان در پژوهش، تجربیات، رویدادها یا احساسات گذشته خود را به‌درستی یا با جزئیات دقیق به یاد نمی‌آورند. حافظه انسان از یک سو، با گذشت زمان کم‌رنگ می‌شود و از سوی دیگر، عواملی مانند اهمیت رویداد، وضعیت روحی فعلی فرد، یا سوگیری‌های ذهن باعث می‌شوند فرد بخش‌هایی از واقعیت را فراموش کند یا نادرست بازسازی کند. (نویسنده مسئول).

خصوص پژواک صداهای ذی ربط با پدیده ترک تحصیل و انعکاس واقعیت‌های اخیر میدان، نمونه‌گیری در سه لایه مستقل صورت گرفت. نمونه‌گیری به شیوه هدفمند و بر اساس معیارهای ورود پیش‌تعیین شده انجام شد تا از برخورداری کامل آگاهی‌دهندگان از «تجربه زیسته مستقیم» یا «دانش بومی عمیق» درباره زیست‌جهان تارک تحصیلات اطمینان حاصل گردد.

جدول ۱: معیارهای ورود و خروج به/از مطالعه حسب گروه‌های سه‌گانه آگاهی‌دهندگان

گروه آگاهی‌دهندگان	معیارهای ورود به مطالعه	معیارهای خروج از مطالعه
شاغلان تارک تحصیل بازار	جنسیت پسر؛ داشتن ۱۵ تا ۲۵ سال سن؛ شاغل در کسب و کارهای بازار مرزی؛ اصناف، خدمات، پاساژها و...؛ ترک‌کننده تحصیل در مقطع متوسطه؛ ۱ تا ۵ سال فاصله زمانی با ترک تحصیل	اشتغال در بخش دولتی یا رسمی؛ سن کمتر از ۱۵ یا بالای ۲۵ سال؛ فاصله بیش از ۵ سال با ترک تحصیل؛ بی‌تمایل به مصاحبه و ثبت تجارب
والدین	داشتن ۳۸ تا ۶۰ سال سن؛ داشتن فرزند پسر تارک تحصیل و شاغل در بازار؛ اقدام فرزند به خروج از مدرسه در ۵ سال اخیر	سن کمتر از ۳۸ یا بالای ۶۰ سال؛ فرزند فارغ‌التحصیل یا بیکار؛ گذشت بیش از ۵ سال از خروج فرزند؛ عدم تمایل به اشتراک‌گذاری تجارب
معلمان و مشاوران	معلم، مشاور یا مدیر مدارس متوسطه؛ سابقه خدمت در مدارس شهرستان بانه؛ حداقل ۵ سال سابقه خدمت در مقطع متوسطه	سابقه آموزشی و مشاوره‌ای زیر ۵ سال؛ اشتغال در غیر از بانه / مقاطع غیر متوسطه؛ بی‌تمایل به شرکت در فرایند پژوهش

لایه نخست؛ شامل ۱۵ دانش‌آموز پسر شاغل در بازار در بازه سنی ۱۵ تا ۲۵ سال با گذشت حداکثر ۵ سال از زمان ترک تحصیل بود؛ تجارب زیسته و روایات این گروه، هسته اصلی تحلیل منطق کنونی ترک تحصیل را تشکیل می‌دهد. لایه دوم؛ دربردارنده ۱۵ نفر از والدین در بازه سنی ۳۸ تا ۶۰ سال، برخورداری از فرزند پسر تارک تحصیل در ۵ سال اخیر و شاغل در بازار بود. لایه سوم را ۱۰ نفر از معلمان و مشاوران شاغل در مدارس متوسطه شهرستان بانه با حداقل ۵ سال سابقه خدمت تشکیل داده است.

جدول ۲: مشخصات دموگرافیک گروه اول آگاهی دهندگان

نام مستعار	سن	سال های ترک تحصیل	شغل فعلی	نام مستعار	سن	سال های ترک تحصیل	شغل فعلی
آراسب	۱۵	۱	فروشنده پوشاک زنانه	هومن	۲۲	۴	فروشنده گی تاناکورا
کارو	۱۶	۱	غرفه دار لوازم آرایشی	هلمت	۲۳	۵	شاگردی ادکلن فروشی
محمد	۱۷	۲	فروشنده لوازم خانگی	مهدی	۲۴	۵	عمده فروشی دخانیات
دیاکو	۱۸	۲	شاگرد فروشگاه کیف و کفش	سامان	۲۵	۵	شاگرد فروشگاه بلور فروشی
امیرعلی	۱۸	۳	فروشنده لوازم موبایل	سیروان	۲۴	۵	غرفه دار مواد غذایی
زانا	۱۹	۲	شاگردی فروشگاه ملزومات خواب	علی	۲۰	۳	فروشنده لوازم کوهنوردی
آریان	۱۹	۳	شاگردی خواربارفروشی	کاوه	۲۱	۴	شاگرد فروشگاه صوتی و تصویری
حسین	۲۱	۴	فروشنده ابزار فنی				

در پژوهش حاضر، اخذ روایت های مستقیم آگاهی دهندگان لایه اول و هم پوشانی و تثبیت روایت های آن ها با تحلیل های والدینی (زمینه های طبقاتی) و معلمان (ساختار آموزشی) در لایه های دوم و سوم، ابزار روش شناختی مناسب را جهت افشای دیالکتیک عاملیت و ساختار در سوق دادن دانش آموزان به سمت ترک تحصیل فراهم خواهد نمود.

جدول ۳: مشخصات جمعیت شناختی گروه دوم و سوم آگاهی دهندگان

نام مستعار	سن / سابقه خدمت	نسبت با گروه اول آگاهی دهندگان	نام مستعار	سن / سابقه خدمت	نسبت با گروه اول آگاهی دهندگان
کاک ابراهیم	۴۸	پدر	امین	۶	معلم
دایه نسرین	۴۲	مادر	آراس	۷	مشاور
کاک رحمان	۴۹	پدر	سوران	۸	معلم
دایه پروین	۴۸	مادر	رضا	۱۰	مدیر
کاک احمد	۵۰	پدر	صادق	۱۱	مشاور

نام مستعار	سن / سابقه خدمت	نسبت با گروه اول آگاهی‌دهندگان	نام مستعار	سن / سابقه خدمت	نسبت با گروه اول آگاهی‌دهندگان
دایه فاطمه	۵۲	مادر	حسن	۱۲	معلم
کاک عثمان	۵۴	پدر	پیمان	۱۴	مدیر
دایه زبیده	۵۶	مادر	شهرام	۲۲	معلم
کاک مصطفی	۵۸	پدر	ژیار	۲۴	مشاور
کاک خلیل	۶۰	پدر	آزاد	۲۶	معلم
داریوش	۱۵	معلم	فرزاد	۲۸	مدیر
بهرام	۱۶	مشاور	عباس	۲۰	مدیر
فرهاد	۱۸	معلم			

با توجه به ماهیت استقرایی مطالعه و به منظور جلوگیری از لکنت مفهومی، موضع‌گزینی روانی و ارائه پاسخ‌های تصنعی از سوی مشارکت‌کنندگان، پرسش‌ها به زبان ساده، ملموس، روزمره و غیرتخصصی تنظیم تا بستر امنی را برای بازگویی عریان «زیست‌جهان» و «تجارب واقعی» مطالعه فراهم آورده شود. فرایند گردآوری داده‌ها تا دستیابی به «اشباع نظری»^۱ تداوم یافت؛ نقطه‌ای که در آن، مصاحبه‌های پایانی فاقد هرگونه کد یا مقوله مفهوم‌ساز جدید بوده و الگوهای معنایی ناظر بر ابعاد زیست‌بوم پژوهش به ثبات و ساختاریافتگی نسبی دست یافتند.

تحلیل داده‌ها با اتکا بر روش استقرایی تحلیل مضمون انجام شد؛ الگویی نظام‌مند که امکان حرکتِ روش‌شناختی از «سطح امر انضمامی» به «ساحت امر تجربیدی» را فراهم می‌سازد. کدگذاری به صورت رفت و برگشتی، هم‌زمان با گردآوری داده‌ها پیش‌رفت؛ در مرحله نخست، پس از پیاده‌سازی متون، ۲۳۵ مفهوم توصیفی استخراج گردید. در گام بعدی، از طریق مقایسه مستمر و پالایش کدهای هم‌سنخ، مفاهیم توصیفی در قالب ۲۹ زیرمضمون دسته‌بندی^۲ و کدگذاری شدند. با بازبینی مداوم

1. Theoretical Saturation

2. Constant Comparison

داده‌های خام و مقولات استخراج شده، شبکه‌ای متراکم و منسجم از ۱۰ مضمون نهایی بر ساخت گردید تا حداکثر انسجام مفهومی و بازنمایی دقیق تجارب زیسته حاصل شود. به منظور «کنترل شیب انتزاع» و «اطمینان از عدم تحمیل دانش مفهومی پژوهشگر بر دانش زیسته و بومی آگاهی دهندگان»، تدابیر دوگانه‌ای اتخاذ گردید: نخست، «کدگذاری استقرایی محض»^۱ بر پایه الگوی شش مرحله‌ای براون و کلارک^۲ مبتنی بر تعبیر درون گروهی دانش‌آموزان نظیر «کار نقد»، «بازارچه‌های پاساژی» و «رؤیای زودرس» انجام شد؛ دوم، تکنیک‌های «بازاندیشی انتقادی»^۳ و «بازبینی توسط اعضا»^۴ مورد استفاده قرار گرفت؛ شبکه مضامین مستخرج به همراه متون کدگذاری شده در فرایندی رفت و برگشتی، مجدداً در اختیار بخشی از مشارکت کنندگان قرار گرفت تا از میزان وثاقت^۵، اعتبار^۶ و باورپذیری^۷ یافته‌ها اطمینان حاصل گردد. در فرایند تحلیل متون، اقداماتی نظیر بازخوانی مکرر روایت‌ها، مقایسه مستمر داده‌ها و شبکه مضامین، جرح و تعدیل مداوم کدهای اولیه و ارزیابی تطبیقی میزان انطباق ۱۰ مضمون نهایی با زیست جهان داده‌های خام، مانع از سوگیری پژوهش گر و تحمیل مفاهیم پیشینی گردیده است. هم‌چنین، مثلث‌سازی داده‌ها^۸ از طریق کاوش هم‌زمان در روایت‌های سه لایه از آگاهی دهندگان، امکان تقاطع‌گیری از روایت‌های چندگانه ناظر بر پدیده واحد را فراهم ساخت. در نهایت، با اعمال قیدهای زمینه‌ای^۹ کلیه مضامین مستخرج، صرفاً در

1. Inductive Coding

2. Braun & Clarke

3. Reflexivity

4. Member Checking

5. Trustworthiness

6. Confirmability

7. Credibility

8. Data Triangulation

۹. قیدهای زمینه‌ای (Contextual Constraints) به محدودیت‌ها، شرایط و موقعیت‌های خاص محیطی،

اجتماعی، فرهنگی، سیاسی یا زمانی هستند که بر فرایند پژوهش، رفتار مشارکت کنندگان و نحوه شکل‌گیری داده‌ها تأثیر مستقیم می‌گذارند. در پژوهش کیفی «زمینه» بخشی جدی از حقیقت پژوهش است که می‌تواند مرزها و محدودیت‌هایی ایجاد کند و لازم است پژوهش گر آن‌ها را بشناسد و مدیریت کند.

چارچوب بسترهای جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی بانه در بازه زمانی ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۲ تفسیر شدند تا از تعمیم ناروا یا فراتاریخی یافته‌ها به کلیت نظام آموزشی ایران پرهیز شود.

در پژوهش، ملاحظات اخلاقی متناسب با حساسیت‌های ویژه زیست‌بوم مرزی بانه مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به دلالت‌های اجتماعی و بعضاً امنیتی-اقتصادی فعالیت در بسترهای شغلی غیررسمی نظیر کار در پاساژها و بازارچه‌ها، اخذ رضایت آگاهانه، حفظ مطلق حریم خصوصی، گمنام‌سازی هویت آگاهی‌دهندگان ذیل استفاده از اسامی مستعار و تضمین اختیار جهت انصراف از پژوهش در اولویت قرار گرفت تا مخاطره‌ای متوجه دانش‌آموزان و خانواده‌های آنان و نیز مربیان آموزشی نشود.

جدول ۴: ماتریس روش‌شناختی پژوهش

ابعاد روش‌شناختی	مؤلفه‌های انضمامی و عملیاتی‌یافته در میدان پژوهش
پارادایم و رویکرد	کیفی با سویه پدیدارشناسانه و ساختارگرایانه (دیالکتیک عاملیت و ساختارهای بوم‌شناختی)؛ رویکرد استقرایی محض مبتنی بر الگوی شش مرحله‌ای براون و کلارک
میدان و قلمرو پژوهش	قلمرو مکانی-بوم‌شناختی: شهرستان بانه (بستر اقتصادی-مرزی، بازارچه‌ها و اقتصاد غیررسمی)؛ قلمرو زمانی: ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۲ (جهت انطباق با واقعیت‌های اخیر میدان)
طرح نمونه‌گیری	روش: نمونه‌گیری هدفمند معیارمحور تا دستیابی به «اشباع نظری» (منطق حصر جنسیتی: تمرکز بر پسران به دلیل ماهیت مردانه مناسبات اشتغال مرزی/بازار و محدودیت‌های فرهنگی پژوهشگر مرد در کاوش عمیق با دختران)
ساختار سه‌لایه آگاهی‌دهندگان	لایه اول (هسته اصلی): ۱۵ دانش‌آموز پسر تارک تحصیل و شاغل در بازار (۱۵ تا ۲۵ سال، خروج طی ۵ سال اخیر)؛ لایه دوم (زمینه‌های طبقاتی): ۱۵ نفر از والدین دارای فرزند پسر تارک تحصیل شاغل (۳۸ تا ۶۰ سال)؛ لایه سوم (ساختار آموزشی): ۱۰ نفر از معلمان و مشاوران مدارس متوسطه بانه (حداقل ۵ سال سابقه)

1. Theoretical Saturation

ابعاد روش‌شناختی	مؤلفه‌های انضمامی و عملیاتی‌یافته در میدان پژوهش
تکنیک داده‌یابی	مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته؛ تفکیک گروه‌ها جهت جلوگیری از تورش یادآوری و تداخل حافظه‌ای ^۱
سلسله‌مراتب تحلیلی و کدگذاری (از امر انضمامی به امر تجربی)	سطح ۱ (کدهای توصیفی): ۲۳۵ مفهوم مستخرج مستقیم از ادبیات بومی؛ سطح ۲ (کدهای محوری): ۲۹ مقوله رده دوم حاصل از مقایسه مستمر؛ سطح ۳ (شبکه مضامین نهایی): ۱۰ مضمون اصلی
راهبردهای اعتبارسنجی و وثاقت ^۳	مثلث‌سازی داده‌ها ^۴ : تقاطع‌گیری از روایت‌های ۳ لایه آگاهی‌دهنده؛ بازبینی توسط اعضا ^۵ صحت‌گذاری متن و کدها توسط ۵ نفر از تارک تحصیلان؛ بازاندیشی انتقادی ^۶ : انتقادی ^۷ : پراترگذارای پیش‌فرض‌ها و کنترل شیب انتزاع؛ محدودیت‌های زمینه‌ای ^۷ تحلیل داده‌ها در چارچوب بستر یانه (۱۳۹۸-۱۴۰۲)
ملاحظات اخلاقی	اخلاق پژوهش: اخذ رضایت آگاهانه، تخصیص اسامی مستعار (گمنام‌سازی)

یافته‌ها

تحلیل پدیدارشناسانه داده‌های کیفی به بر ساخت شبکه متراکم متشکل از ۱۰ مضمون اصلی انجامید که در مجموع، پاسخ زمینه‌مند و چندبعدی به پرسش‌های پژوهش پیرامون چیستی، چرایی و چگونگی پدیده ترک تحصیل ارائه می‌دهند. در راستای تبیین دیالکتیک «ساختار» و «عاملیت»، مضامین در دو سطح مفهومی از یکدیگر تفکیک شده‌اند: ۴ مضمون ساختاری و نهادی افشاگر زمینه‌ها، بسترهای اقتصادی-فرهنگی، سیاسی و اجتماعی سوق‌دهنده به سمت خروج از مدرسه هستند؛ ۶ مضمون معطوف به تجربه زیسته و جهان‌معنایی آگاهی‌دهندگان هستند که نحوه بازتمثیل، بازتولید و کنش‌ورزیِ ایجابیِ دانش‌آموزان در را روایت می‌کنند.

1. Recall Bias
2. Constant Comparison
3. Trustworthiness & Rigour
4. Data Triangulation
5. Member Checking
6. Reflexivity
7. Contextual Constraints

جدول ۵: شبکه مضامین ناظر بر تجربه زیسته ترک تحصیل و بسترهای ذی ربط با آن

سطوح تحلیلی	مضامین نهایی	زیرمضمون‌ها (۲۹ مقوله رده دوم)	منتخب مفاهیم توصیفی (از مجموع ۲۳۵ کد)
بسترهای ساختاری و نهادی	هژمونی پاساژ شهر و سرآمدی الگوی کسب و کارهای مرزی	سلطه نمادین اقتصاد بازارچه‌ای؛ فرسایش اعتبار اجتماعی آموزش؛ زوال ارزش تحرک عمودی از طریق مدرسه	شهر پاساژها، کار نقد، بازارچه‌های پاساژی، پول خرد فوری، پولدار شدن بدون دیپلم
	جابه‌جایی طبقه مرجع و بازتولید سوژه پبله‌ور – کولبر	زوال مرجعیت فکری-اجتماعی معلمان؛ افول توان اقتصادی کادر آموزشی؛ الگوشدن نوکیسه‌گان و تجار موفق بازار	معلم مستاجر، دانش‌آموز متمول، احترام به پول نه به معلم
	انسداد تحرک اجتماعی رسمی و ادراک غیریت در نظام اشتغال	بی‌اعتباری مدرک دانشگاهی در بازار کار؛ تورم مدرک و بیکاری فارغ‌التحصیلان؛ ترجیح سرمایه اقتصادی بر سرمایه فرهنگی	فارغ‌التحصیلان کولبر، مدرک بی‌مشتري، پارتنری بازی در استخدام، لیسانسه‌های پشت دخل
	فرا دولتی شدن منزلت و بیگانگی محتوای کشوری متون با زیست‌بوم مرز	انطباق‌ناپذیری محتوای درسی با نیازهای بوم‌شناختی؛ تنبیه، طرد و بیگانه‌سازی شغلی در مدرسه؛ شکاف برنامه درسی و واقعیت‌های اقتصادی	کتاب‌های بی‌ربط به بازار، معلم‌های بی‌خبر از مرز، مدرسه بی‌فایده، مشاوره‌های کلیشه‌ای
	ادراک زمان‌پریشی تحصیلی و تقابل عقلانیت نقد / نسبه	احساس عقب‌ماندگی از تورم و فرصت‌های بازار؛ شتاب در ورود به کارزار سوداگری؛ ناسازگاری زمان‌مندی مدرسه با ضرباهنگ بازار	عقب ماندن از بازار، فرصت‌های ازدست‌رفته، صبر نداشتن برای کنکور، عجله برای کاسبی
تجربه زیسته و جهان‌معنایی	گذار روان‌شناختی به سوژگی، منزلت و بلوغ زودرس مردانه	بلوغ اقتصادی زود هنگام؛ احساس رهایی از وابستگی به خانواده؛ هویت‌یابی از طریق کسب درآمد مستقل	رؤیای زودرس، جیب مستقل، آقا و ارباب خود بودن، کسب درآمد در نوجوانی
	بازسازی و تجربه روان‌شناختی طرد و تحقیر طبقاتی	مواجهه با واقعیت‌های سخت کار در بازار؛ انسداد مسیر بازگشت به آموزش؛ پذیرش منزلت شغلی جدید و سازگاری اجباری	سختی کار مرز، پشیمانی دیر هنگام، راه بی‌بازگشت، عادت کردن به فروشگاه

سطوح تحلیلی	مضامین نهایی	زیرمضمون‌ها (۲۹ مقوله رده دوم)	منتخب مفاهیم توصیفی (از مجموع ۲۳۵ کد)
	مدرسه هراسی و بیگانگی عمیق با محتوای آموزشی	بازتعریف خروج از مدرسه به عنوان گزینش عقلانی؛ رهایی از انفعال و سرکوب ساختاری؛ اعمال خودمختاری در برابر خواست والدین	انتخاب ارادی، من خودم خواستم دربروم، رهایی از استرس مدرسه، تصمیم شجاعانه
	مواجهه با زوال مرجعیت دانایی، ملاحظه فقر عینی تحصیل کردگان	غلبه عقلانیت ابزاری معطوف به سود؛ تحقیر دانش نظری در برابر مهارت‌های بازاری؛ برتری پول نقد بر سرمایه نمادین تحصیلی	دانایی بی‌پول، سود فوری، ارزش نقد بازار، درس خواندن یعنی اتلاف وقت
	تقلیل مدرک به کالای خریدنی ناظر بر رفع موانع اداری	جاذبه گروه‌های همسالان شاغل؛ جامعه‌پذیری ثانویه در بستر پاساژها و مرز؛ طرد همسالان محصل از شبکه‌های دوستی	دوره‌می‌های کاسبی، دوستان پاساژنشین، ترغیب همسالان شاغل، شبکه بازاری‌ها

هژمونی «پاساژشهر»^۱ و سرآمدی الگوی کسب و کارهای مرزی

شهرستان بانه، در تجربه روزمره ساکنان خود، صرفاً یک جغرافیای مرزی نیست، بلکه «شهر پاساژها» و مرکز ثقل مناسبات تجاری منطقه محسوب می‌شود؛ فضایی که در آن، بازار از یک نهاد اقتصادی فراتر رفته و به مهم‌ترین مرجع تولید معنا، منزلت و موفقیت اجتماعی تبدیل شده است. گسترش مراکز تجاری، گردش مستمر سرمایه، حضور پررنگ فعالیت‌های بازرگانی رسمی و غیررسمی و رؤیت‌پذیری دائمی موفقیت اقتصادی فعالان بازار، نوعی هژمونی فرهنگی و نمادین را بر فضای اجتماعی بانه مستقر ساخته است؛ هژمونی‌ای که ذیل آن، معیار ارزیابی موفقیت افراد، بیش از آنکه به میزان تحصیلات، مهارت‌های تخصصی یا سرمایه فرهنگی وابسته باشد، به توانایی ورود به چرخه مبادلات اقتصادی و دستیابی به درآمد و استقلال مالی گره می‌خورد. در چنین بستری، نوجوانان از سال‌های نخستین حضور در مدرسه، به صورت مستمر با دو الگوی متفاوت از آینده مواجه

می‌شوند؛ از یک‌سو، مدرسه آینده‌ای را وعده می‌دهد که تحقق آن مستلزم سال‌ها تحصیل، تحمل هزینه، رقابت و عبور از مسیرهای نامطمئن اشتغال رسمی است و از سوی دیگر، بازار هر روز در برابر چشمان آنان نمونه‌هایی عینی از کسب درآمد، تحرک اقتصادی و ارتقای منزلت اجتماعی را به نمایش می‌گذارد. مقایسه مستمر آن دو ساحت، به تدریج نوعی عقلانیت موقعیتی را در میان دانش‌آموزان شکل می‌دهد که به موجب آن، استمرار تحصیل، نه به عنوان تنها مسیر پیشرفت، بلکه به مثابه یکی از گزینه‌های ممکن و بعضاً کم‌بازده‌تر از فعالیت اقتصادی ارزیابی می‌شود؛ بنابراین، آنچه در بانه رخ می‌دهد، صرفاً جذابیت اشتغال برای نوجوانان نیست، بلکه استقرار نوعی نظم اجتماعی بازارمحور است که ارزش‌ها، آرزوها و افق‌های آینده را بر اساس منطق اقتصاد مرزی بازتعریف می‌کند. در چنین فضایی، مدرسه ناگزیر در رقابت نابرابر با بازار قرار می‌گیرد؛ بازاری که هر روز شواهد ملموس‌تری از موفقیت را در معرض دید دانش‌آموزان قرار می‌دهد و همین امر، ترک تحصیل را از یک تصمیم فردی به پاسخی قابل فهم در برابر هژمونی ساختاری «شهر پاساژها» تبدیل می‌کند.

موج ترک تحصیل دانش‌آموزان اغلب از مشاهده مسیر همسالان و جذابیت‌های مادی زودرس آغاز می‌شود، آنجا که روایت می‌کنند: «خیلی از دوستانم ترک تحصیل می‌کردند و وارد بازار و پاساژها یا کسب‌وکار مرزی می‌شدند. حوصله مدرسه را نداشتند و خیلی زود به ثروت رسیدند. من هم تحت تأثیر قرار می‌گرفتم^۱. این کشش مادی زمانی پررنگ‌تر می‌شود که نوجوان پول نقد را در دست هم‌سن و سال‌هایش می‌بیند؛ طوری که می‌گویند «وقتی می‌دیدم رفیقم که درسش هم خوب نبود، با چند ماه کار تو بازار ماشینی که دوست داشت رو خرید و من هنوز باید منتظر پول جیبی بابام می‌بودم، دیگه انگیزه‌ای برام برای نشستن سر کلاس نمی‌موند^۲» و در لایه عمیق‌تر، این رفتار ریشه در تغییر ساختاری در افق معنایی آنان دارد؛ چراکه «شتاب فراوان نوجوانان برای دست‌یابی

۱. آریان، ۱۹ ساله، خواربارفروش

۲. امیرعلی، ۱۸ ساله، فروشنده گی لوازم جانبی موبایل

زود هنگام به تمکن مالی در کنار جاذبه‌های پررنگ تجاری منطقه، افق فکری متفاوتی برای نسل جدید شکل داده که متأسفانه جایگاه و کارکرد نهاد آموزش را کاملاً زیر سایه خود قرار داده است.^۱

جابه‌جایی طبقه مرجع و بازتولید «سوژه پيله‌ور - کولبر»

یکی از مهم‌ترین دگرگونی‌های اجتماعی قابل مشاهده در زیست‌بوم مرزی بانه، تغییر تدریجی گروه‌های مرجع نسل نوجوان است؛ تغییری که به بازتعریف معیارهای موفقیت، منزلت و آینده انجامیده است. در شرایط تبدیل بازار مرزی به کانون اصلی گردش سرمایه و تولید فرصت‌های اقتصادی، مرجعیت اجتماعی نیز از نهادهای سنتی تولید سرمایه فرهنگی، نظیر مدرسه، دانشگاه و معلمان، به سوی کنش‌گران اقتصاد مرزی انتقال یافته است. نوجوانان در زندگی روزمره خود بیش از آن که موفقیت را در سیمای معلم، استاد دانشگاه یا کارمند متخصص مشاهده کنند، آن را در چهره فروشنده‌گان بازار، پيله‌وران، فعالان تجاری و حتی کولبرانی می‌بینند که با وجود دشواری‌های معیشتی، امکان دستیابی به درآمدی فراتر از بسیاری از مشاغل رسمی را یافته‌اند. این جابه‌جایی صرفاً تغییر الگوی شغلی نیست، بلکه بازسازی فرایند جامعه‌پذیری است؛ زیرا نوجوان، در فرایند مقایسه اجتماعی، خود را با کسانی همانندسازی می‌کند که در میدان اجتماعی از بیشترین رؤیت‌پذیری و اعتبار برخوردارند. در نتیجه، به تدریج نوعی «سوژه-پيله‌ور» یا «سوژه-کولبر» بر ساخته می‌شود؛ سوژه‌ای که هویت، استقلال، بلوغ اجتماعی و منزلت خود را نه در استمرار آموزش رسمی، بلکه در توانایی مشارکت در اقتصاد مرزی جست‌وجو می‌کند. از این منظر، ترک تحصیل صرفاً ترک مدرسه نیست، بلکه بخشی از فرایند گذار هویتی از «دانش‌آموزی» به «کنش‌گری اقتصادی» است. این گذار، برخلاف ظاهر آن، صرفاً ناشی از جاذبه درآمد نیست، بلکه محصول دگرگونی عمیق در نظام ارزش‌ها و مرجعیت‌های اجتماعی است؛ دگرگونی‌ای که در آن، سرمایه اقتصادی با پیشی گرفتن بر سرمایه

۱. حسن، معلم، ۱۲ سال سابقه خدمت

فرهنگی، به بازار، بیش از مدرسه، توانایی تعریف آینده مطلوب برای نسل جدید بخشیده است.

تغییر در مرجع‌های الگویی و مفهوم «موفقیت»، گسست میان فضای مدرسه و واقعیت ملموس جامعه را پررنگ‌تر کرده است؛ آن‌چنان‌که از نگاه مسئولان مدرسه «قبلاً دانش‌آموز دوست داشت معلم یا مهندس شود؛ اما امروز الگوهایش عوض شده‌اند. بسیاری از دانش‌آموزان از کسانی حرف می‌زنند که در بازار یا کارهای مرزی فعالیت دارند و درآمدها از خیلی از افراد تحصیل کرده بیشتر است. همین مقایسه باعث می‌شود مدرسه دیگر جذابیت سابق را نداشته باشد.^۱» این جابه‌جایی در الگوها دقیقاً در زیست روزمره و نهاد خانواده نیز بازتاب یافته و پذیرفته شده است، به‌طوری‌که «الآن دیگر مثل گذشته نیست که بچه‌ها معلم یا دکتر را الگوی خودشان بدانند. وقتی می‌بینند هم‌سن‌وسال‌هایشان یا حتی کسانی که درس نخوانده‌اند، در بازار فروشگاه دارند یا با کار مرزی درآمد خوبی پیدا کرده‌اند، طبیعی است که ذهنشان به همان سمت برود. بچه هر روز این آدم‌ها را می‌بیند و احساس می‌کند موفقیت یعنی همین که زود وارد بازار شود و پول دربیاره.^۲» درنهایت، تلاقی این منزلت جدید اجتماعی و استقلال مالی در بازار، روان دانش‌آموز را سرشار از حس عقب‌ماندگی می‌کند و او را به سمت ترک تحصیل سوق می‌دهد: «وقتی می‌دیدم دوستانم مدرسه را رها کرده‌اند و در پاساژ یا بازار کار می‌کنند، احساس می‌کردم آن‌ها خیلی زودتر از من بزرگ شده‌اند. درآمد داشتند، برای خودشان تصمیم می‌گرفتند و خانواده هم به آن‌ها احترام بیشتری می‌گذاشت. من هم کم‌کم فکر کردم آگه در مدرسه بمونم، فقط از اونا عقب می‌افتم.^۳»

۱. بهرام، مشاور، ۱۶ سال سابقه خدمت

۲. فرزاد، مدیر، ۲۸ سال سابقه خدمت

۳. حسین، ۲۱ ساله، فروشنده ابزار فنی

انسداد تحرک اجتماعی رسمی و ادراک «غیریت در نظام اشتغال»

به موجب داده‌های پژوهش، ترک تحصیل در بانه، به مراتب متأثر از زمینه‌های ساختاری در قالب فرسایش اعتماد به سازوکارهای رسمی تحرک اجتماعی است. دانش‌آموزان، والدین و مربیان، در روایت‌های خود به تجربه مشاهده دانش‌آموختگان بیکار، اشتغال‌های نامرتبط با تحصیلات، دشواری ورود به بازار کار رسمی و غلبه معیارهایی غیر از شایستگی علمی در فرایند استخدام اشاره می‌کنند. حاصل این تجربه‌های انباشته، شکل‌گیری نوعی ادراک از «غیریت در نظام اشتغال» است؛ بدین معنا که نوجوان، نظام رسمی آموزش و اشتغال را عرصه‌ای می‌بیند که خود و افرادی مشابه او، در آن احساس تعلق، امکان رقابت برابر و فرصت واقعی پیشرفت ندارند. در چنین شرایطی، آموزش رسمی کارکرد نمادین خود را به عنوان مهم‌ترین مسیر تحرک اجتماعی از دست می‌دهد و جای خود را به نوعی بی‌اعتمادی ساختاری می‌دهد. هنگامی که دانش‌آموز احساس کند موفقیت شغلی نه الزاماً پیامد دانش، تخصص و تلاش، بلکه مدلول مناسبات بیرون از نظام آموزشی است، استمرار تحصیل نیز بخش مهمی از معنا و کارکرد خود را از دست خواهد داد. در نتیجه، ورود زود هنگام به بازار مرزی، انتخاب حاصل از شتاب‌زدگی نیست؛ ترک تحصیل و ورود به بازار مرز، به طور متقابل، در حکم واکنش عقلانی به ادراک انسداد مسیرهای رسمی پیشرفت تلقی می‌شود. به بیان دیگر، ترک تحصیل در اینجا محصول نبود انگیزه برای یادگیری نیست، بلکه حاصل کاهش اعتماد به نظام آموزشی است که به رغم ارائه وعده تحرک اجتماعی، اما در تجربه زیسته کنش‌گران، توان تحقق این وعده را ازدست داده است.

ناکارآمدی فرایند مدرک‌گرایی و مبهم بودن آینده شغلی تحصیل‌کردگان، نوعی محاسبه عقلانی و بی‌اعتمادی را نسبت به نهاد آموزش شکل داده است؛ به طوری که از دیدگاه دانش‌آموز «احساس می‌کردم درس خواندن تضمینی ندارد. هرچه جلوتر می‌رفتم، بیشتر می‌دیدم کسانی که درس خوانده‌اند وضعیتشان چندان فرقی نکرده است. به همین خاطر تصمیم گرفتم وقتم را صرف کاری کنم که نتیجه‌اش را همان موقع ببینم، نه این که

چند سال صبر کنم و آخرش هم معلوم نباشد چه می‌شود^۱». این استدلالِ شخصِ دانش‌آموز، دقیقاً در بستر گفتگوهای درون خانواده نیز پررنگ می‌شود و والدین را با چالشی جدی روبه‌رو می‌سازد، آن‌چنان‌که «پسرم همیشه می‌گفت آخرش چه می‌شود؟ چند نفر را می‌شناسیم که دانشگاه رفته‌اند، ولی هنوز بیکارند. می‌گفت اگر قرار باشد آخرش همین باشد، چرا چند سال دیگر فقط درس بخوانم؟ بهتر است همین الآن کار کنم و خرج خودم را دریاورم^۲». درنهایت، مشاهدات تخصصی کادر آموزش نیز مهر تأیید بر این دلسردی عمومی می‌زند و نشان می‌دهد چگونه انسداد شغلی فارغ‌التحصیلان، تأثیر روانی خود را بر نوجوانان بر جای می‌گذارد: «دانش‌آموزان بارها می‌گویند مگر فلانی که فوق‌لیسانس یا لیسانس دارد چه کار می‌کند؟ خیلی از آن‌ها یا بیکارند یا کاری انجام می‌دهند که هیچ ربطی به رشته تحصیلی‌شان ندارد. وقتی نوجوان این وضعیت را می‌بیند، طبیعی است که نسبت به ادامه تحصیل دلسرد شود و مسیر دیگری را انتخاب کند^۳».

«فرا دولتی شدن منزلت» و بیگانگی محتوای کشوری متون با زیست‌بوم مرز در زیست‌بوم اجتماعی بانه، یکی از عمیق‌ترین دگرگونی‌ها، تضعیف تدریجی مرجعیت دولت در تعریف منزلت اجتماعی و افق‌های آینده است. در گذشته، آموزش رسمی، استخدام دولتی و برخورداری از مدارک تحصیلی، مهم‌ترین منابع کسب اعتبار و منزلت اجتماعی محسوب می‌شدند؛ اما در شرایط کنونی، این منابع به تدریج جای خود را به موفقیت اقتصادی در بازار داده‌اند. به همین دلیل، از این پس، منزلت اجتماعی الزاماً از مسیر نهادهای رسمی بازتولید نمی‌شود، بلکه بیش‌ازپیش در عرصه اقتصاد محلی و فعالیت‌های مرزی شکل می‌گیرد؛ فرایندی که می‌توان از آن با عنوان «دولتی‌زدایی از منزلت» یاد کرد. این تحول، هم‌زمان با گسترش احساس بیگانگی نسبت به محتوای آموزش رسمی رخ داده

۱. مهدی، ۲۴ ساله، عمده‌فروشی دختانیات

۲. دایه پروین، مادر، ۴۸ ساله

۳. صادق، مشاور، ۱۱ سال سابقه خدمت

است. بخش قابل توجهی از برنامه‌های درسی، کتاب‌های آموزشی و الگوهای تربیتی، با اقتضائات زندگی در شهرستان مرزی بانه تناسب اندکی دارند و کمتر می‌توانند مسائل واقعی، نیازهای شغلی، ظرفیت‌های اقتصادی و تجربه‌های روزمره دانش‌آموزان را بازنمایی کنند. از این رو، مدرسه در ذهن بسیاری از نوجوانان، نهادی است که از جهان واقعی آنان فاصله دارد و دانشی را عرضه می‌کند که در متن زندگی روزمره، کارآمدی و موضوعیت محدودی دارد. این احساس بیگانگی، نه صرفاً ناشی از ضعف برنامه‌های آموزشی، بلکه محصول شکاف میان منطق آموزش متمرکز و ویژگی‌های خاص زیست‌بوم مرزی است. هنگامی که مدرسه نتواند میان دانش رسمی و واقعیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بانه پیوند معنادار برقرار کند، دانش‌آموز نیز به تدریج آن را نهادی بیرون از زیست‌جهان خود تلقی خواهد کرد. در چنین بستری، ترک تحصیل بیش از آن که نشانه گسست فرد از آموزش باشد، بازتاب گسست ساختاری میان آموزش رسمی و جهان زیسته مرزنشینان است؛ گسستی که بدون بازاندیشی در نسبت میان آموزش، توسعه محلی و اقتضائات مناطق مرزی، همچنان بازتولید خواهد شد.

شکاف میان محتوای آموزشی و نیازهای ملموس زندگی و همچنین غفلت از آموزش مهارت‌های زیستی، ناتوانی مدرسه در برقراری ارتباط کاربردی با دانش‌آموزان را برملا می‌کند؛ به طوری که دانش‌آموزان در دوران تحصیل با حجم سنگینی از مطالب انتزاعی روبرو بوده‌اند و اعتراف می‌کنند: «خیلی از چیزایی رو که تو کتابا به ما می‌گفتن، فقط حفظ می‌کردیم؛ اصلاً نمی‌دونستیم برای چیه و به چه دردی می‌خوره. کتاب‌ها زیاد بودن، سخت بودن و خیلی‌هاشون رو هم نمی‌فهمیدیم^۱». این بی‌پاسخ ماندن کاربرد دانش در زندگی، حس بیهودگی از صرف زمان در مدرسه را در آنان تقویت کرده است؛ آن‌چنان که یکی از افراد پس از سال‌ها ترک تحصیل اظهار می‌دارد: «توی درس تاریخ یا ادبیات، همش اسم پادشاه و شاعر حفظ کردیم. هیچ‌جا هم به درد من نخورده. اگر می‌دونستم کجا به کارم میاد، ایرادی نداشت. واقعاً خیلی از درسام تا حالا توی زندگیم

هیچ نقشی نداشتند. ای کاش به جاش به حرفه‌ای چیزی یاد می‌گرفتیم^۱. در سوی دیگر، مسئولان مدرسه نیز تأیید می‌کنند که بی‌توجهی به نیازهای کاربردی با فراتر رفتن از کتاب‌های درسی به حوزه‌های رفتاری و اجتماعی نیز سرایت کرده است: «متأسفانه خیلی مواقع توی مدارس، کسی نیست که به بچه‌ها یاد بده چگونه با حرف مخالف نظرشون، یا با کسی که باهاشون بد برخورد می‌کنه، درست برخورد کنند. همش دیدن که یکی از بالا به اونا میگه این کار را بکن، اون کار را نکن؛ همین. برای همین که خیلی از اختلاف‌های بین بچه‌ها در مدرسه به دعوا و جدال کشیده میشه^۲».

ادراک «زمان‌پریشی تحصیلی^۳» و تقابل عقلانیت نقد / نسبی از جمله بنیادی‌ترین تجربه‌های مشترک دانش‌آموزان ترک تحصیل کرده بانه، دگرگونی در ادراک آنان از مفهوم زمان و نسبت آن با آینده است. در روایت‌های آنان، دوره تحصیل، به منزله زمانی طولانی، پرهزینه و مملو از عدم قطعیت تجربه می‌شود؛ زمانی که بازده آن به آینده‌ای دور، مبهم و غیرقابل تضمین موکول شده است. در مقابل، زمان بازار، زمانی فشرده، ملموس و دارای بازدهی فوری است که امکان کسب درآمد، استقلال اقتصادی و ایفای نقش اجتماعی را در لحظه اکنون فراهم می‌سازد. از این رو، مسئله صرفاً ترجیح درآمد بر تحصیل نیست، بلکه رویارویی دو منطق زمانی متفاوت است؛ «منطق آموزش

۱. حسین، ۲۱ ساله، فروشنده ابزار فنی

۲. آزاد، معلم، ۲۶ سال سابقه خدمت

۳. مفهوم مذکور در جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی ناظر بر عقب‌ماندگی از زمانه است که طی آن بر عدم تطابق ارزش‌ها، نهادها یا افکار با مقتضیات زمان حال تأکید می‌شود. در مقاله پیش روی، مراد نویسندگان از مفهوم «زمان‌پریشی تحصیلی» اختلال در ادراک طبیعی زمان حال و آینده در ذهن دانش‌آموز است. به بیان تفصیلی‌تر، دانش‌آموز ذیل زمان‌پریشی تحصیلی، دچار یک آشفتگی زمانی می‌شود. نمی‌تواند وعده مبهم آینده (نسبی) را در برابر جذابیت‌ها و فشارهای فوری زمان حال (نقد) بپذیرد. او می‌خواهد دستاورد آینده را همین الان و در زمان حال تجربه کند؛ به همین دلیل دچار «زمان‌پریشی» یا پرش زود هنگام از کودکی/دانش‌آموزی به بزرگسالی/بازار می‌شود. (نویسنده مسئول).

رسمی» که بر سرمایه گذاری بلندمدت و وعده بازدهی آتی استوار است و «منطق اقتصاد مرزی» که دستیابی سریع به منافع اقتصادی را رقم می زند. دانش آموزان، تحت تأثیر تجربه های روزمره، به تدریج این دو افق زمانی را با یکدیگر مقایسه می کنند و در نتیجه، تحصیل را نوعی «نسیه اجتماعی» می دانند که تحقق آن به آینده ای نامطمئن وابسته است، در حالی که بازار، «نقد زندگی» را در اختیار آنان قرار می دهد. این تجربه زمانی، صرفاً حاصل ویژگی های روان شناختی نوجوانان نیست، بلکه بازتاب ساختار اقتصادی خاص بانه است که در آن، گردش سریع سرمایه، رؤیت پذیری موفقیت های اقتصادی و امکان ورود زود هنگام به فعالیت های تجاری، ارزش زمان حال را بر آینده مرجح می سازد؛ بنابراین، ترک تحصیل در ذهن بسیاری از مشارکت کنندگان به منزله انصراف از آینده محسوب نمی شود، بلکه بازنمایی کننده تلاش آن ها برای تسلط بر زمان اکنون و بهره برداری از فرصت هایی تلقی می شود که بیم آن می رود در صورت استمرار تحصیل از دست بروند. بدین ترتیب، تجربه «زمان پریشی تحصیلی» را باید نوعی بازتعریف عقلانیت دانست که در آن، انتخاب میان مدرسه و بازار، بیش از آن که انتخاب میان دانش و کار باشد، انتخاب میان «آینده نامطمئن» و «اکنون ملموس» است. در چنین بستری، ترک تحصیل نه گسست از عقلانیت، بلکه محصول نوعی عقلانیت موقعیتی است که در متن اقتصاد مرزی و تجربه زیسته نوجوانان بانه پدیدار می شود.

حس عقب ماندگی از زمان حال و ترجیح منفعت های ملموس فوری بر وعده های نسیه آینده، بستر روانی اصطکاک میان مدرسه و واقعیت زیست دانش آموزان را شکل می دهد؛ به طوری که نوجوان در مواجهه با فشارهای معیشتی و الگوی همسالان به این نتیجه می رسد که «مدرسه همیشه از آینده حرف می زد؛ اما زندگی ما در زمان حال می گذشت. خانواده خرج داشت، خودم دوست داشتم مستقل باشم و هر روز هم می دیدم دوستانم با کار کردن به درآمد رسیده اند. کم کم احساس کردم مدرسه فقط آدم را منتظر نگه می دارد، ولی بازار نتیجه اش را همان روز نشان می دهد.»^۱ این سنجش عقلانی حال در برابر

۱. زانا، ۱۹ ساله، شاگرد فروشگاه ملزومات خواب

آینده، با مشاهدات ملموسِ تحرکِ طبقاتی سریع تر تقویت می‌شود، جایی که فرد چنین تحلیل می‌کند که «هرچه بیشتر به آینده فکر می‌کردم، کمتر می‌توانستم برای درس خواندن انگیزه پیدا کنم. همه می‌گفتند درس بخوان تا چند سال دیگر شاید شغل خوبی پیدا کنی؛ ولی من هر روز می‌دیدم کسانی که اصلاً دانشگاه نرفته‌اند، همین حالا درآمد دارند. برای من، پولی که امروز به دست می‌آید از وعده‌ای که شاید ده سال دیگر عملی شود، واقعی تر بود. احساس می‌کردم اگر همین حالا وارد بازار نشوم، بهترین سال‌های عمرم را از دست می‌دهم^۱». ناظران و متخصصان تربیتی نیز این رویه را فراتر از تصمیم فردی و ناشی از تغییرات ساختاری و بستر اقتصادی منطقه می‌دانند و بر این گزاره تأکید دارند که «دانش‌آموزان سودای زود به دوران رسیدن رو دارند و می‌خوان خیلی از مسیرها رو زود طی کنن. بازار بانه در دهه گذشته ذهنیتی برای رؤیاهای سوداگرایانه فراهم کرده که متأسفانه بر جذابیت‌های مدرسه غلبه کرده است^۲». این سوداگری و ذهنیت ثروت‌افزایی سریع، موجی از فشار همسالان و تقلید محیطی ایجاد می‌کند؛ طوری که دانش‌آموزان دستاورد رفقاییشان را مدام به رخ یکدیگر می‌کشند و اظهار می‌دارند «تو جمع دوستانمون هر کی درس می‌خوند رو مسخره می‌کردن و می‌گفتن فلانی داره وقتش رو تلف می‌کنه؛ وقتی می‌دیدم هم‌سن‌وسال‌های خودم ماشین خریدن و من هنوز سر کلاس، تحقیر می‌شدم و می‌گفتم من چی‌ام از اون‌ها کمتره^۳» و درنهایت، هنگامی که فشار الگویی با بی‌اعتباری ارزش واقعیِ مدرکِ تحصیلی گره می‌خورد، ریزش نهایی صورت می‌پذیرد؛ آن‌جا که محصلان بی‌فایده بودن در موضع روایت سال‌ها تلاش برای مدرک اظهار می‌دارند «می‌دیدم لیسانس و فوق‌لیسانس‌های فامیل با اون همه درس خواندن تهش بیکارن یا اومدن توی همین بازار شاگردی می‌کنن، با خودم گفتم چرا ۱۰ سال دیگه‌ام رو بسوزونم برای

۱. آراسب، ۱۵ ساله، فروشنده‌گی پوشاک زنانه

۲. آراس، مشاور، ۷ سال سابقه خدمت.

۳. سامان، ۲۵ ساله، شاگرد فروشگاه بلورفروشی

مدرکی که پاپاسی ارزش نداره؟ همین شد که کتاب‌ها رو بستم و زدم بیرون^۱.

گذار روان‌شناختی به «سوژگی، منزلت و بلوغ زودرس مردانه»

داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که ترک تحصیل در میان بسیاری از دانش‌آموزان بانه نقطه آغاز دگرگونی عمیق در ادراک از خویشستن، نقش اجتماعی و هویت مردانه است. در زیست‌بوم مرزی بانه، ورود به بازار کار، کسب درآمد و مشارکت در تأمین معاش خانواده، نماد بلوغ، مسئولیت‌پذیری و ورود به جهان بزرگ‌سالی است. از این منظر، نوجوانی که مدرسه را ترک می‌کند، خود را عضوی فعال از اقتصاد خانواده و جامعه می‌بیند. درآمد، هرچند اندک، احساس استقلال، اعتمادبه‌نفس و ارزشمندی اجتماعی را برای او به همراه می‌آورد و به تدریج جایگاه او را در روابط خانوادگی و اجتماعی دگرگون می‌سازد. بسیاری از مشارکت‌کنندگان، تجربه نخستین درآمد را نقطه عطف زندگی خود توصیف می‌کنند؛ لحظه‌ای که احساس کرده‌اند از موقعیت «مصرف‌کننده» به «تولیدکننده» یا «نان‌آور» تغییر وضعیت داده‌اند. همین تجربه، نوعی سوژگی جدید را بازتولید می‌کند که در آن، منزلت اجتماعی از توانایی ایفای نقش اقتصادی سرچشمه می‌گیرد. در نتیجه، مدرسه به تدریج به منزله بخشی از جهان کودکی و وابستگی تلقی می‌شود، درحالی‌که بازار، به مثابه عرصه اثبات مردانگی، استقلال و شایستگی اجتماعی نشانه‌گذاری می‌شود. این گذار روان‌شناختی، محصول انتخاب آزاد فردی نیست، بلکه در متن هنجارهای فرهنگی، انتظارات خانوادگی و ساختار اقتصادی بانه هویدا می‌شود؛ ساختاری که در آن، ایفای نقش اقتصادی برای پسران، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های بلوغ اجتماعی محسوب می‌شود؛ بنابراین، ترک تحصیل برای بسیاری از نوجوانان، تجربه عبور از مرحله‌ای از زندگی و ورود به ساحت هویتی جدید است؛ هویتی که در آن، کار و درآمد، جایگاه مدرسه را در تعریف منزلت و ارزش فردی اشغال می‌کنند. از این رو، فهم ترک تحصیل

۱. امیرعلی، ۱۸ ساله، فروشنده‌گی لوازم جانبی موبایل

بدون فهم این دگرگونی هویتی و بازتعریف مردانگی در متن اقتصاد مرزی، ناقص و تقلیل‌گرایانه خواهد بود.

دست‌یابی به منزلت اجتماعی و گذار زود هنگام به دنیای بزرگ‌سالی، متغیری کلیدی در کشش دانش‌آموزان به سمت بازار کار است؛ به‌طوری‌که فرد در مقایسه وضعیت خود با همسالان شاغلش احساس خردسالی و عقب‌ماندگی می‌کند: «دوستانی که مدرسه را رها کرده‌بودن، دیگه مثل ما رفتار نمی‌کردن. درآمد داشتن، لباس بهتر می‌پوشیدن، برای خودشان تصمیم می‌گرفتن و کسی هم را بچه حسابشون نمی‌کرد. منم کم‌کم احساس کردم آگه بخوام درس بخونم، از اونا عقب می‌مونم و هنوز در دنیای کودکی موندم»^۱. این استقلال‌ظاهری و عبور از دوره دانش‌آموزی، انگیزه قوی‌تری برای خروج از محیط آموزش رسمی را ایجاد می‌نماید: «وقتی دیدم دوستانم تو بازار کار می‌کنن و درآمد دارن، احساس کردم اونا از من جلوترن. دیگه مثل یه بچه مدرسه‌ای نبودن؛ برای خودشون تصمیم می‌گرفتن و پول درمی‌آوردن. همین باعث شد منم به ترک مدرسه فکر کنم»^۲. ریشه این کشش روانی را اولیا و کادر مدرسه در تسلط نگاه مادی‌گرایانه به تمام ابعاد زیست نوجوانی می‌دانند؛ آنجا که تأکید می‌شود: «دانش‌آموزان ذهنیت پولی نسبت به زندگی دارند و پول را برآورده‌کننده همه نیازهای زندگی‌شان می‌بینند؛ [آنان] معتقدند از طریق مدرسه به آن هدف نمی‌رسند، بنابراین ترک تحصیل می‌کنند و روانه بازار می‌شوند»^۳. این ذهنیت پولی حتی در نگرش برخی از والدین به فرایند تحصیل نیز رسوخ کرده و اعتبار مرجعیت علمی مدرک را زایل می‌سازد؛ تا جایی که خود خانواده‌ها هم ارزش فرزندشان را در میزان درآمدش جست‌وجو می‌کنند. بنا بر روایت یکی از ترک تحصیل‌کردگان، «بابام خودش بهم می‌گفت درس خوندی تهش چی شد؟ فلانی تو بازار بدون سواد داره پول پارو می‌کنه، تو هنوز داری [پول] خرج دفتر دستک می‌کنی؛ وقتی دیدم تو چشم بابام

۱. کاوه، ۲۱ ساله، شاگرد فروشگاه صوتی و تصویری

۲. کارو، ۱۶ ساله، غرفه‌دار لوازم آرایشی و بهداشتی

۳. عباس، مدیر، ۲۰ سال سابقه خدمت

هم فقط کسی که پول درمی آره آدمه و مدرک ارزش نداره، کلاً بی خیال درس شدم^۱. در نهایت، هنگامی که این چرخه با تغییر احترام نهاد خانواده همراه می شود، انگیزه ماندن در مدرسه کاملاً از بین می رود و بازگشت ناممکن می گردد: «وقتی اولین درآمدم را به خانه بردم، نگاه خانواده نسبت به من عوض شد. احساس کردم دیگر فقط یک دانش آموز نیستم؛ انگار وارد دنیای مردها شده بودم. از من نظر می خواستن، مسئولیت به من می دادن و خودم هم احساس می کردم ارزش بیشتری دارم. همین حس باعث شد دیگر برگشتن به مدرسه برایم سخت باشه^۲».

بازسازی و تجربه روان شناختی «طرد و تحقیر طبقاتی»

از جمله عمیق ترین لایه های تجربه زیسته دانش آموزان ترک تحصیل کرده، احساس مداوم نابرابری، طرد و تحقیر در فضای مدرسه و جامعه است؛ احساسی که صرفاً ناشی از مقایسه مستمر با همسالانی شکل می گیرد که از امکانات آموزشی، رفاهی و اقتصادی بیشتری برخوردار هستند. بسیاری از دانش آموزان، مدرسه را در حکم فضایی توصیف می کنند که در آن، تفاوت های اقتصادی به طور روزمره در پوشش، لوازم آموزشی، توانایی پرداخت هزینه کلاس های خصوصی، مشارکت در فعالیت های مدرسه و حتی نحوه تعامل معلمان و همسالان بازنمایی می شود. این قبیل تجربیات، به تدریج احساس فرودستی اجتماعی را در آنان درونی می کند و نوعی خودآگاهی طبقاتی منفی را برمی سازد؛ خودآگاهی ای که در آن، دانش آموز خود را عضوی از گروهی می بیند که فرصت های موفقیت برای آنان از پیش محدود شده است. هنگامی که این احساس با مشاهده نابرابری های موجود در بازار کار، دشواری دستیابی به مشاغل رسمی و تجربه موفقیت اقتصادی افرادی با تحصیلات پایین تر همراه می شود، اعتماد به عدالت نظام آموزشی نیز تضعیف می گردد. در چنین

۱. سامان، ۲۵ ساله، شاگرد فروشگاه بلورفروشی

۲. هومن، ۲۲ ساله، فروشنده گی تاناکورا

شرایطی، ترک تحصیل به منزله راهبرد رهایی از فضایی است که هر روز احساس نابرابری، شرمندگی و ناکامی را بازتولید می‌کند. خروج از مدرسه، برای برخی از مشارکت‌کنندگان، به معنای خروج از میدان مقایسه‌ای بود که در آن همواره خود را بازنده می‌دیدند و ورود به بازاری که دست کم امکان کسب احترام از طریق کار و درآمد را فراهم می‌ساخت؛ بنابراین، تجربه طرد و تحقیر طبقاتی را باید سازوکاری اجتماعی قلمداد نمود که از رهگذر بازتولید نابرابری‌های اقتصادی و نمادین، پیوند عاطفی دانش‌آموز با آموزش رسمی را تضعیف می‌سازد و ترک تحصیل را به انتخاب قابل فهم در متن تجربه زیسته او تبدیل می‌کند. در این معنا، ترک تحصیل نوعی واکنش به تجربه مکرر دیده‌نشدن، کم‌ارزش‌شمردن و نابرابر بودن در فضایی است که قرار بود بستر برابری فرصت‌ها باشد، اما در ادراک دانش‌آموزان، خود به بازتولیدکننده نابرابری تبدیل شده است.

احساس نابرابری نهادینه‌شده و بی‌عدالتی آموزشی درون فضای مدرسه، یکی از رفتارهای خاموش اما تعیین‌کننده در دل‌زدگی دانش‌آموزان کم‌برخوردار است؛ تا جایی که فرد مدرسه را فضای بازتولید تمایزهای طبقاتی بازنمایی می‌کند: «بیشتر از فقر، مقایسه‌شدن آزارم می‌داد. وقتی می‌دیدم بعضی از همکلاسی‌ها همه امکانات را دارن و من حتی برای ساده‌ترین هزینه‌های مدرسه مشکل دارم، کم‌کم احساس کردم اینجا جای من نیست. دیگه مدرسه برایم محل یادگیری نبود؛ بیشتر جایی بود که هر روز تفاوت‌هایم را به من یادآوری می‌کرد»^۱. این تبعیض ساختاری در دسترسی به امکانات آموزشی، پیشاپیش بازندگان این چرخه را مشخص می‌کند؛ روایت دانش‌آموز مبنی بر این که «گاهی احساس می‌کردم مدرسه برای همه یکسان نیست. بعضی‌ها اگر تکلیف انجام نمی‌دادن یا غیبت می‌کردن، اتفاقی نمی‌افتاد؛ اما برای ما همیشه سخت‌گیری بود. وقتی نمی‌تونستم هزینه کلاس یا کتاب کمک‌آموزشی را بدهم، احساس می‌کردم از همان اول چند قدم عقب‌تر

۱. امیرعلی، ۱۸ ساله، فروشنده گی لوازم جانبی موبایل

از بقیه هستم^۱» مؤید معنای فوق است. ریشه این احساسِ طردشدگی را اولیای دانش آموزان نیز در رفتارهای نادیده انگارانه کادر آموزشی بازمی شناسند: «بچه هامون می گن معلم و مدیر بیشتر به دانش آموزان زرننگ توجه می کنن. بعضی بچه ها واقعاً علاقه دارن، ولی سیستم مدرسه جوریه که احساس می کنن هیچ وقت مورد توجه نیستن و فقط بهشون سخت گرفته میشه^۲». این شکاف ناشی از تمکن مالی، حتی در شیوه برخورد های انضباطی و ارزش گذاری اولیای مدرسه نیز خود را عریان نشان می دهد: «توی مدرسه همیشه بچه هایی که سرو وضع بهتری داشتن یا معلم می دونست خانواده شون وضع مالی خوبی داره، کمتر بهشون گیر می دادن؛ ولی خیلی ها که وضع درستی نداشتن، انگار همیشه زیر ذره بین بودن^۳». در نهایت، بازتاب این برخوردهای دوگانه و عدم برابری در امکانات اولیه، حس تبعیض زیست شده ای در ذهن دانش آموز باقی می گذارد که انگیزه ادامه تحصیل را یکسره نابود می کند: «این من بودم که وقتی بارون می اومد، باید هر شرایطی بود، مسیر طولانی روستا تا مدرسه رو می رفتم که نمره کم نشه؛ ولی به دانش آموز دیگه فقط با یه تماس، غیبتش موجه می شد. الان هم یکی موبایل داره و یکی باید استرس پول اینترنت داشته باشه^۴».

«مدرسه هراسی» و بیگانگی عمیق با محتوای آموزشی

در روایت دانش آموزان ترک تحصیل کرده، مدرسه کمتر به عنوان فضایی برای یادگیری، رشد و کشف استعدادها بازنمایی می شود و بیشتر به مثابه نهادی تجربه می شود که باز تولید کننده احساس ناکامی، فشار روانی، بیگانگی و گاه تحقیر است. مدرسه در ذهن بسیاری از مشارکت کنندگان، نه امتداد زندگی روزمره آنان، بلکه جهانی متمایز و منفک

۱. دیاکو، ۱۸ ساله، شاگرد فروشگاه کیف و کفش

۲. کاک مصطفی، پدر، ۵۸ ساله

۳. هلمت، ۲۳ ساله، شاگرد فروشگاه ادکلن فروشی

۴. علی، ۲۰ ساله، فروشنده لوازم کوهنوردی

از واقعیت‌های زیست‌بوم مرزی است؛ جهانی که محتوای آموزشی، شیوه‌های ارزشیابی، انتظارات تربیتی و الگوهای موفقیت آن، با نیازها، دغدغه‌ها و افق‌های آینده آنان همخوانی اندکی دارد. دانش‌آموز به تدریج احساس می‌کند آنچه در مدرسه می‌آموزد، مسئله‌ای از مسائل واقعی زندگی او را مرتفع نمی‌سازد و توانایی لازم برای ورود موفق به جهان اجتماعی پیرامون را در اختیارش قرار نمی‌دهد. این گسست، به مرور از سطح نارضایتی آموزشی فراتر رفته و به نوعی بیگانگی وجودی با مدرسه تبدیل می‌شود؛ بیگانگی‌ای که در آن، حضور در کلاس، انجام تکالیف و مشارکت در فعالیت‌های آموزشی، فاقد معنا و کارکرد تلقی می‌شود. بسیاری از دانش‌آموزان از اضطراب حضور در مدرسه، احساس بی‌کفایتی در نظام ارزشیابی، ترس از سرزنش معلمان یا تجربه مکرر شکست تحصیلی سخن می‌گویند؛ تجربه‌هایی که به تدریج نوعی «مدرسه هراسی» را در آنان بازتولید می‌کند. مدرسه هراسی مورد اشاره نباید مدلول محصول ویژگی‌های شخصیتی انگاشته شود؛ به طور متقابل، پدیدار یادشده، مولود نتیجه انباشت تجربه‌هایی است که مدرسه را از «نهاد حامی» به «نهاد کنترلی و طردکننده» تبدیل کرده است. ذیل مقایسه نهاد آموزش با صورت‌بندی پیش گفته در سطور قبل با جذابیت بازار، امکان کسب درآمد و احساس مفید بودن در فضای کار از سوی دانش‌آموزان، مدرسه در قامت نهادی پرهزینه، فرساینده و بیگانه بر آنان مکشوف و هویدا می‌گردد. مطابق با این منظر، ترک تحصیل نتیجه گسست عمیق میان زیست‌جهان دانش‌آموز و نظام آموزشی تلقی می‌شود، نه صرفاً پیامد ضعف علاقه به آموزش؛ گسستی که مدرسه را از نهادی معناساز به نهادی فاقد موضوعیت در زندگی روزمره نوجوان مرزنشین تبدیل کرده است.

تجربه حضور در محیط‌های آموزشی برای بسیاری از افراد، بیش از آنکه یادآور یادگیری و پویایی باشد، با خاطراتی از ساختارهای صلب و اضطراب‌های مداوم گره خورده است؛ چنان که یکی از مخاطبان در توصیف فضای روزمره مدرسه می‌گوید: «هیچ وقت مدیر و معاون مدرسه چیزی غیر از ضرب‌الاجل و اصول تعیین کردن نگفتن. هر روز هفت صبح پاشو برو مدرسه، سر صف وایسا؛ فقط تهدید یا نصیحت می‌کردند. معلم

می‌اومد، سلام می‌داد، درس می‌داد و می‌رفت. همیشه همین بود. خسته کننده بود. من اصلاً از درس خوندن خوشم نمی‌اومد^۱. این الگوی رفتاری تهی از ارتباط انسانی، جای خود را به ترسی نهاده شده در وجود دانش آموزان می‌داد؛ حس ناامنی و اضطرابی که یکی از والدین نیز آن را این گونه روایت می‌کند: «فرزندان من همیشه از مدرسه ترس داشتند؛ برای امتحان، برای دیر رسیدن و حتی برای مسائل ساده. رابطه‌ای غیر از درس در مدرسه وجود نداشت^۲». در چنین فضایی، مدرسه به جای آن که بستری برای رشد باشد، به سایه‌ای از نگرانی‌های روانی بدل می‌شد: «از شب قبل استرس داشتم که فردا نکند درس را پرسند یا به خاطر دیر رسیدن دعوایم کنند. مدرسه برایم بیشتر شبیه جایی بود که باید مراقب اشتباه نکردن باشم، نه جایی که چیزی یاد بگیرم. هرچه جلوتر رفتم، فقط دلم می‌خواست از آن فضا دور شوم^۳». این استرس مداوم زمانی مضاعف می‌شد که دانش آموزان هیچ گونه پیوندی میان محتوای آموزشی و واقعیت‌های بیرونی نمی‌یافتند: «خیلی از درس‌هایی که می‌خوندیم، هیچ ارتباطی با زندگی ما نداشت. همیشه از خودم می‌پرسیدم این درس کجای زندگی به درد من می‌خورن؟ وقتی جوابش رو پیدا نمی‌کردم، احساس می‌کردم وقتم داره تلف می‌شود^۴». درنهایت، این گسست میان آموزش و نیازهای واقعی، در سال‌های بعد و با ورود به بازار کار، خود را در قالب حسرت جای خالی مهارت‌آموزی کاربردی نشان می‌دهد. «قتی وارد بازار کار شدم، دیدم تمام اون فرمول‌ها و حفظیات مدرسه حتی یک ریال هم به دردم نمی‌خوره؛ تازه اون‌جا فهمیدم تمام اون سال‌ها وقتم هدر رفته، چون هیچ مهارت عملی یا حرفه‌ای که بتونم باهاش نون دربیارم بهم یاد نداده بودن و مجبور شدم همه چی رو از صفر توی بازار شاگردی کنم^۵»

۱. هومن، ۲۲ ساله، فروشنده گی تاناکورا

۲. دایه فاطمه، مادر، ۵۲ ساله

۳. علی، ۲۰ ساله، فروشنده گی لوازم کوهنوردی

۴. هلمت، ۲۳ ساله، شاگرد فروشگاه ادکلن فروشی

۵. حسین، ۲۱ ساله، فروشنده ابزار فنی

مواجهه با «زوال مرجعیت دانایی»؛ ملاحظه فقر عینی تحصیل کردگان

از برجسته‌ترین تجربه‌های دانش‌آموزان ترک تحصیل کرده، فروریختن تدریجی اعتماد آنان به منزلت اجتماعی دانش و تحصیلات است. در تجربه زیسته آنان، دانایی دیگر الزاماً منشأ قدرت، احترام یا امنیت اقتصادی نیست؛ بلکه در بسیاری از موارد، با مشاهده روزمره زندگی دانش‌آموختگانی همراه می‌شود که علی‌رغم سال‌ها تحصیل، از بیکاری، اشتغال نامتناسب یا مشکلات معیشتی رنج می‌برند. این تجربه‌های عینی، بیش از هر استدلال نظری، اعتبار اجتماعی آموزش رسمی را در ذهن نوجوانان تضعیف می‌کند. آنان بارها به افرادی اشاره می‌کنند که باوجود برخورداری از مدارک دانشگاهی، از نظر اقتصادی در موقعیتی پایین‌تر از فعالان بازار یا حتی افراد فاقد تحصیلات قرار دارند. بدین ترتیب، میان «دانایی» و «زندگی موفق» شکافی عمیق شکل می‌گیرد و دانش، به جای آن که سرمایه‌ای منزلت‌آفرین تلقی شود، به سرمایه‌ای کم‌اثر یا حتی ناکارآمد در تحقق آرزوهای اقتصادی و اجتماعی تبدیل می‌شود. در چنین شرایطی، مرجعیت معلم، دانشگاه و فرد تحصیل کرده نیز به تدریج رنگ می‌بازد و جای خود را به کسانی می‌دهد که توانسته‌اند بدون اتکا به آموزش رسمی، به موفقیت اقتصادی دست یابند. فرایند مذکور به‌وضوح بازنمون زوال مرجعیت فرهنگی دانایی در برابر مرجعیت اقتصادی بازار است. هنگامی که نوجوان در زندگی روزمره خود بارها با این پارادوکس مواجه می‌شود که «تحصیل بیشتر، الزاماً به زندگی بهتر نمی‌انجامد»، باور او به کارآمدی آموزش رسمی دچار فرسایش می‌شود و استمرار تحصیل، در قالب نوعی انتخاب بدیهی برای وی متجلی نخواهد شد. ازاین‌رو، لازم است ترک تحصیل در پرتو این دگرگونی نمادین فهم شود؛ دگرگونی‌ای که طی آن، با انتقال منزلت اجتماعی از قلمرو دانش به قلمرو سرمایه اقتصادی، آموزش رسمی، بخشی از قدرت نمادین خود را در تعریف آینده مطلوب از دست داده است.

تجربه مواجهه با واقعیت‌های شغلی و اقتصادی جامعه، نگاه نسل جدید را نسبت به جایگاه «مدرک تحصیلی» و «ارزش تحصیل» به شدت تغییر داده است؛ چنان که یکی از ترک تحصیل کردگان در ارزیابی وضعیت فارغ‌التحصیلان اظهار می‌دارد «افراد زیادی

هستند که به دانشگاه رفته‌اند و الآن بیکارند و وارد بازار شدند و برای صاحب کارهای پولدار کار می‌کنند^۱. این عدم تناسب میان مدرک و جایگاه شغلی، ناکارآمدی خروجی‌های دانشگاه را در نظر مردم پررنگ‌تر ساخته است: «الآن آشنایان زیادی دارم که در ادارات مختلف کار می‌کنن، ولی رشته تحصیلی‌شان یه چیز دیگه‌س. هم‌چنین، تحصیل کرده‌های زیادی هم می‌شناسم که بیکارن یا در بازار آزاد کار می‌کنن^۲». همین گسست میان تحصیلات و موفقیت مالی دگرگونی و تغییر نگاه دیدگاه دانش‌آموزان نیز نسبت به ادامه تحصیل را باعث گردیده است، به‌طوری‌که آنان فقر عینی تحصیل‌کردگان اطرافیان خود را حمل بر بیهودگی درس خواندن می‌نمایند و معتقد هستند «وقتی می‌دیدم پسرداییم با فوق‌لیسانس مهندسی، پول کرایه تاکسیش هم از باباش می‌گیره و تحصیل کرده‌های فامیل هشت‌شون گرو نه‌شون هس، پیش خودم می‌گفتم چرا باید سال‌ها عمرم رو تلف کنم برای گرفتن مدرکی که تهش هیچی نیست؟ به همین خاطر بود که درس خوندن برام هیچ ارزشی نداشت^۳». این الگوهای عینی در جامعه، به‌تدریج انگیزه فردی برای ادامه تحصیل را فرسوده می‌سازد: «هرچه بیشتر اطرافم رو نگاه می‌کردم، کمتر باور می‌کردم که درس خوندن آدم رو موفق می‌کنه. آدم‌های زیادی رو می‌شناختم که دانشگاه رفته بودن، ولی یا بیکار بودن یا در بازار کار می‌کردن. همین باعث شد دیگر تحصیل برایم نشانه آینده بهتر نباشه^۴». درنهایت، این چرخه منتهی به بازتعریف معیارهای پرستیژ اجتماعی شده است، به‌طوری‌که «ثروت» جایگزین «دانش» به‌عنوان سنجه اصلی ارزش افراد می‌شود: «قبلاً فکر می‌کردم آدم باسواد احترام بیشتری داره؛ اما بعدها دیدم کسانی که درآمد بیشتری دارن، بیشتر مورد احترام، حتی اگر تحصیلات زیادی نداشته باشن. کم‌کم احساس کردم ارزش واقعی را پول تعیین می‌کنه، نه مدرک و درس^۵».

۱. سامان، ۲۵ ساله، شاگردی بلورفروشی

۲. کاک رحمان، پدر، ۴۹ ساله

۳. آریان، ۱۹ ساله، شاگرد فروشگاه خواربارفروشی

۴. محمد، ۱۷ ساله، فروشنده لوازم خانگی

۵. مهدی، ۲۴ ساله، عمده‌فروشی دخیانیات

تقلیل مدرک به «کالای خریدنی ناظر بر رفع موانع اداری»

آخرین لایه از تجربه زیسته دانش آموزان ترک تحصیل کرده، بازتعریف معنای مدرک تحصیلی است. در روایت بسیاری از مشارکت کنندگان، مدرک نشانه یادگیری، رشد فکری یا کسب شایستگی حرفه‌ای ارزیابی نمی‌شود؛ به‌طور متقابل، مدرک از نگاه ترک تحصیل کردگان، ابزار اداری برای عبور از برخی محدودیت‌های استخدامی، اخذ مجوز یا انجام تشریفات رسمی تلقی می‌شود. این برداشت، نتیجه مواجهه مستمر آنان با موقعیت‌هایی است که در آن، ارزش واقعی دانش تحت الشعاع ارزش صوری مدرک قرار گرفته است. دانش آموزان مشاهده می‌کنند که در بسیاری از موارد، آنچه اهمیت دارد صرف برخورداری از گواهی رسمی است، نه دانایی و فرهیختگی؛ گواهی‌ای که می‌توان آن را در مراحل بعدی زندگی، از مسیرهای گوناگون و با هزینه‌ای مشخص نیز به‌دست آورد. در نتیجه، آموزش رسمی از فرایندی برای پرورش انسان، به فرایندی برای اخذ یک «گواهی» فروکاسته می‌شود و مدرک، همانند سایر کالاها، واجد ارزش مبادله‌ای تلقی می‌گردد. چنین برداشتی، انگیزه استمرار تحصیل را به شدت تضعیف می‌کند؛ زیرا اگر هدف نهایی صرفاً دستیابی به مدرکی باشد که بعدها نیز امکان اخذ آن وجود دارد، تحمل سال‌ها حضور در مدرسه و پذیرش هزینه‌های اقتصادی و روانی آن، فاقد توجیه عقلانی به‌نظر می‌رسد. کالایی شدن مدرک، درواقع بازتاب کالایی شدن گسترده‌تر آموزش در ذهن دانش آموزان است؛ فرایندی که طی آن، ارزش ذاتی یادگیری جای خود را به ارزش ابزاری و اداری مدارک می‌دهد. از این منظر، ترک تحصیل مرادف با تعویق یا بی‌اهمیت دانستن مسیر رسمی دستیابی به مدرکی است که از این‌پس در تجربه زیسته آنان، حامل منزلت فرهنگی نیست و صرفاً وسیله‌ای برای رفع برخی موانع بوروکراتیک تلقی می‌شود. بدین ترتیب، آموزش رسمی از یک ارزش فی‌نفسه، به ابزاری ثانویه تنزل می‌یابد و این دگرگونی معنایی، یکی از مهم‌ترین سازوکارهای ذهنی بازتولید ترک تحصیل در زیست‌بوم مرزی بانه را شکل می‌دهد.

کاهش اعتبار کیفی آموزش و جایگزینی ارزش ذاتی یادگیری با کارکرد اداری

مدارک تحصیلی، پدیده‌ای است که انگیزه افراد برای طی کردن مسیرهای رسمی آموزشی را به شدت تضعیف کرده است؛ پدیده‌ای که حتی در دسترسی‌های غیررسمی به مدارک نیز خود را نشان می‌دهد: «می‌خواستم دیپلم را بگیرم که بتوانم تعلیم رانندگی بدهم و یه کمک خرجی بشه برام. رفتم سراغ یه آقای که مدرک می‌فروخت. گفت پنج میلیون لازمه تا یه دیپلم برات جور کنیم. باور می‌کنی؟ من حتی همین پول را هم نتوانستم جور کنم.^۱» این سهولت خریدارانه یا کالاشدگی مدرک، حتی در نگاه خانواده‌ها نیز رویکردی ابزاری و حداقلی به فرایند آموزش ایجاد کرده است: «لزومی نداره این همه خودتو اذیت کنی که بری دانشگاه دولتی و برای کنکور بخونی. پول داشته باشی، میری پیام نور یا آزاد ثبت‌نام می‌کنی؛ کلاس هم نری، مدرکتو می‌گیری^۲؛ در چنین بستری، مدرک تحصیلی در قاموس شرط تشریفاتی و بوروکراتیک برای ورود به ساختارهای شغلی تلقی می‌شود: «یه دوستی دارم بهش گفته‌بودن دیپلمتو بگیر، جای پدرت می‌گذاریمت؛ البته باید سربازی کرده باشی.^۳» تسلط دیدگاه ابزاری به مدرک تحصیلی در سطح جامعه، ماندن در مدرسه و تحمل سال‌ها آموزش کم‌بازده را در ذهن ذی‌نفعان زیر سؤال برده است: «کم‌کم این تصور بین ما شکل گرفت که مدرک بیشتر برای انجام کارهای اداری لازم است، نه برای یاد گرفتن. خیلی‌ها می‌گفتند اگر روزی لازم شد، بالاخره یک راهی برای گرفتن مدرک پیدا می‌شود؛ پس چرا این همه سال باید در مدرسه ماند؟^۴» درنهایت، مواجهه با امکان میان‌برزدن برای نیل به مدرک، معنای اصیل دانش‌اندوزی را زایل کرده و مدرک‌گرایی شکلی را جایگزین اعتبار علمی نموده است: «وقتی شنیدم بعضی‌ها بدون این که واقعاً درس بخونن، مدرک گرفتن، احساس کردم ارزش درس خوندن کمتر از اون چیزیه که مدرسه می‌گفت. برای همین، مدرک در ذهنم بیشتر شبیه یک برگه اداری شد تا نتیجه سال‌ها

۱. زانا، ۱۹ ساله، شاگرد فروشگاه ملزومات خواب

۲. کاک ابراهیم، پدر، ۴۸ ساله

۳. امیرعلی، ۱۸ ساله، فروشنده لوازم جانبی موبایل

۴. سامان، ۲۵ ساله، شاگرد فروشگاه بلورفروشی

یادگیری^۱.

بحث و نتیجه گیری

نویسندگان مقاله، در قالب مباحث نظری و یافته‌های میدانی، مسئله ترک تحصیل در بانه را مبتنی بر تقابل «بازار محلی» و «مدرسه» مورد کاوش قرار دادند؛ به همین اعتبار، پرداخت کمتر آنان به «سیاست‌های کلان حاکمیتی همچون انسداد مرزی، تخصیص بودجه‌های استانی، غفلت نظام‌مند از زیرساخت‌های آموزشی کردستان در بازتولید پدیده ترک تحصیل نه از موضع تقلیل‌گرایی در صورت‌بندی مسئله، بلکه، ناشی از اقتضای روش‌شناختی مطالعه تجربه‌زیسته بوده است.

پژوهش‌های جامعه‌شناختی آموزش و پرورش غالباً پدیده ترک تحصیل را ذیل کژکارکردهای فردی، افت انگیزشی یا محرومیت‌های اقتصادی مزمن تحلیل می‌کنند؛ اما مواجهه با زیست‌بوم‌های تجاری خاص نظیر مناطق مرزی، نیازمند صورت‌بندی مفهومی، زمینه‌مند و متفاوت از ترک تحصیل است که منطق مادی بوم‌شناختی را در نسبت با ساختار رسمی آموزش رؤیت‌پذیر نماید و آن را در کانون تأمل قرار دهد. در شهرستان بانه، خروج دانش‌آموزان پسر از چرخه تحصیل برآیند دیالکتیک میان منطق منزلت‌ساز بازارچه‌های مرزی با صلیبیت، زمینه‌گریزی و ناپایداری‌های کارکردی نظام آموزشی متمرکز است. در ادامه، به‌منظور درک لایه‌های زیرین مواجهه ساختاری با تجربه‌زیسته ترک تحصیل در بانه و نحوه شکل‌گیری افق معنایی - شناختی کنش‌گران در تقاطع عینیت بازار و انتزاع مدرسه، روایت نهایی ترک تحصیل در آن جغرافیای مرزی را با عنوان «از مدرسه تا بازار؛ روایت نظری ترک تحصیل در زیست‌بوم مرزی بانه» بر ساخت خواهیم کرد.

۱. سیروان، ۲۴ ساله، غرقه‌دار مواد غذایی

از مدرسه تا بازار؛ روایت نظری ترک تحصیل در زیست بوم مرزی بانه

ترک تحصیل دانش آموزان پسر در شهرستان بانه را نمی توان صرفاً برآمده از فقر اقتصادی، ضعف انگیزه تحصیلی یا ناکارآمدی مدرسه دانست. داده های این پژوهش نشان می دهد که ترک تحصیل، بیش از آن که کنشی فردی باشد، محصول برهم کنش پیچیده ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نهادی است که در بستر خاص زیست بوم مرزی بانه، نوعی نظم اجتماعی متمایز را شکل داده اند. در این نظم، نوجوان پیش از آن که درباره «ادامه تحصیل» یا «ترک مدرسه» تصمیم بگیرد، در معرض دگرگونی عمیق در شیوه فهم آینده، منزلت، موفقیت و حتی معنای زیستن قرار می گیرد. از این رو، ترک تحصیل نه نقطه آغاز مسئله، بلکه آخرین حلقه زنجیره ای از فرایندهای ساختاری است که به تدریج افق ادراک و کنش دانش آموز را بازآرایی می کنند.

بر اساس یافته های تجربی و ترکیب مفهومی داده ها، پدیده ترک تحصیل دانش آموزان پسر در بانه برخلاف الگوهای متعارف ناظر بر فقر مطلق یا گسست های خانوادگی، محصول گسل عمیق ساختاری و تضاد بنیادین میان «منطق زیست بوم» مرز و «منطق نظام آموزشی» متمرکز است. در این منطقه، هژمونی «پاساژ شهر» و سرآمدی الگوی کسب و کارهای مرزی، فضایی اجتماعی پدید آورده است که در آن تجارت مرزی، پله وری و گردش سریع سرمایه، اصلی ترین مرجع تولید ارزش، ثروت و منزلت به شمار می روند. این بستر مادی به جابه جایی عمیق طبقه مرجع و بازتولید «سوژه پله ور-کولبر» انجامیده است؛ به موجب فرایند بر ساخت شده فوق، الگوهای موفقیت از منزلت های آکادمیک و اداری به فعالان عرصه اقتصاد مرزی تغییر یافته اند و نوجوان مرزنشین خویشتن را در آینه این سنخ از الگوهای جدید بازمی شناسد. این مواجهه زمانی ابعاد پیچیده تری به خود می گیرد که دانش آموزان با انسداد تحرک اجتماعی رسمی و ادراک «غیریت در نظام اشتغال» مواجه می شوند؛ وضعیتی که در آن، موانع بروکراتیک، شروط غیر حرفه ای و احساس تبعیض ساختاری، امید به دستیابی به مشاغل دولتی را به صفر می رساند. در پی انسداد یادشده، پدیده «فرادولتی شدن منزلت» رخ می دهد که طی آن، معانی موفقیت کاملاً خارج از چارچوب های رسمی تعریف می شود و بی ربط بودن و بیگانگی محتوای کشوری متون درسی با نیازها، فرهنگ و اقتضائات زیست بوم مرز آشکار می گردد.

جدول ۶: ماتریس سه سطحی سازوکارهای ساختاری و ادراکی ترک تحصیل در بانه

سطح تحلیل ^۱	مؤلفه ساختاری / ادراکی	مضامین نهایی مرتبط	سازوکار تحلیلی و بازنمایی انضمامی
ساختاری - زیست بوم)	هژمونی اقتصاد مرزی و انسداد رسمی	هژمونی «پاساژ شهر» و سرآمدی کسب و کارهای مرزی؛ انسداد تحرک اجتماعی رسمی و ادراک «غیریت»	سیطره پاساژ شهر، پله وری و گردش سریع سرمایه به عنوان مرجع اصلی ارزش افزایی؛ انسداد بروکراتیک، تبعیض ساختاری و ناامیدی کامل از جذب در نظام های اداری و دولتی
نهادی - اجتماعی)	استحاله منزلت و فرسایش مرجعیت مدرسی	جابه جایی طبقه مرجع و بازتولید «سوژه پیلهور-کولبر»؛ «فرادولتی شدن منزلت» و بیگانگی متون درسی؛ زوال مرجعیت دانایی و فقر عینی تحصیل کردگان؛ ساختار انضباطی و زمینه گریز مدرسه	جایگزینی الگوی زیسته کسبه و پله وران موفق به جای نخبگان علمی و معلمان؛ بی ارتباطی محتوای متون درسی کشور با الزامات عملیاتی و فرهنگی مرز؛ مشاهده بی پناهی اقتصادی معلمان و تحصیل کردگان و افول اعتبار اجتماعی دانش؛ ساختار صلب و انضباطی مدرسه، ایجاد دل زدگی و طرد روانی دانش آموز
ادراکی - روان شناختی	دگرگونی افق شناختی و کنش عاملیت	«مدرسه هراسی» و بیگانگی عمیق با آموزش؛ ادراک «زمان پریشی تحصیلی» و تقابل عقلانیت نقد/نسیه؛ گذار به «سوژگی، منزلت و بلوغ زودرس مردانه»؛ بازسازی روان شناختی «طرد و تحقیر طبقاتی»؛ تقلیل مدرک به «کالای خریدنی رفع موانع اداری»	شکل گیری واکنش هیجانی-روان شناختی «مدرسه هراس» طرد و بیگانگی با محیط آموزش؛ تقابل زمان مندی کند و مبهم مدرسه با بازدهی سریع و ملموس بازار؛ خروج آگاهانه از مدرسه جهت تعویق زدایی از بزرگ سالی و کسب استقلال مالی زودرس؛ درونی شدن احساس ناکارآمدی و خود کم بینی طبقاتی در پیامد مواجهه های نابرابر در فضای مدرسه؛ زوال ارزش آموزش و خرد ساختن مدرک تا حد برجسب پولی برای امور اداری

۱. رابطه میان سه گانه مندرج در جدول ۷ از نوع «فرآیندی-طولی» و مسیر حرکت از کلان به خرد است. بر این اساس، سطح کلان در حکم زمینه ناظر بر پدیده ترک تحصیل، سطح میانی، به مثابه میانجی عمل می کند و سطح خرد، به منزله پیامد شناختی و کشی پدیده مذکور ایفای نقش می نمایند. به موجب چرخه فرایندی یاد شده، هژمونی زیست بوم، با رقم زدن فرسایش نهادی، موجب بازآرایی ادراک و کنش عاملیت در میان دانش آموزان می گردد. (نویسنده مسئول).

این شرایط ساختاری، در سطح ادراکی به شکل گیری احساس «زمان پریشی تحصیلی» و تقابل عقلانیت نقد در برابر نسیه می انجامد؛ دانش آموزان زمانمندی کند و طولانی مدت مدرسه را که وعده آینده ای مبهم و غیرقابل اتکا را می دهد، در برابر زمانمندی سریع و کوتاه مدت بازار - با یادآوری بازدهی ملموس آن - قرار می دهند و خروج از مدرسه را در حکم انتخاب عقلانی خود برای دستیابی به منفعت نقد تلقی می کنند. این محاسبه عقلانی، زمینه ساز گذار روان شناختی به «سوژگی، منزلت و بلوغ زودرس مردانه» می شود که طی آن، خروج از مدرسه هم ارز با کنش خودمختارانه برای تعویق زدایی از بزرگ سالی، کسب استقلال مالی و دستیابی به تشخیص اجتماعی در نوجوانی خوانش می گردد. باین حال، این مسیر از سوی دیگر، با بازسازی و تجربه روان شناختی «طرد و تحقیر طبقاتی» نیز پیوند و ربط وثیق می یابد؛ جایی که نابرابری های مادی و مقایسه های دائمی در بستر مدرسه، احساس ناکارآمدی و خودکم بینی را در دانش آموزان فرودست نهادینه می سازد. در هم افزایی با این طرد طبقاتی، ساختار صُلب و انضباطی مدرسه موجب پدیده «مدرسه هراسی» و بیگانگی عمیق با محتوای آموزشی می شود؛ مواجهه ای که در آن، محیط مدرسه به فضایی ملالت بار و عاری از پیوند با واقعیت زیست بوم بدل می گردد. گسست روانی - نهادی حاصل از وضعیت یادشده، به دنبال مواجهه مستقیم دانش آموزان با «زوال مرجعیت دانایی» و ملاحظه فقر عینی تحصیل کردگان و معلمان به اوج می رسد؛ تجربه ای که بی پناهی اقتصادی کنش گران برخوردار از سرمایه فرهنگی را عیان می سازد و فروپاشی اعتبار تحصیلی را در عریان ترین وجه ممکن رقم می زند. درنهایت، این زنجیره ساختاری و معنایی به تقلیل مدرک تحصیلی به «کالای خریدنی ناظر بر رفع موانع اداری» ختم می شود؛ فرایندی که طی آن، با زایل شدن ارزش ذاتی دانش، تحصیلات صرفاً به ابزار تشریفاتی و پولی برای عبور از سدهای اداری تقلیل می یابد و بدین ترتیب، عاملیت دانش آموز در ترجیح «عینیت بازار» بر «انتزاع مدرسه» در قالب کنش ترک تحصیل تجسد می یابد.

سپاسگزاری

گروه‌های مختلف مصاحبه‌شونده، مشتمل بر فعالان بازار، اولیاء و مربیان آموزشی به‌واسطه ایفای نقش ارزنده‌شان در مطالعه شایسته تشکر و سپاسگزاری هستند.

تعارض منافع

نویسندگان با یکدیگر تعارض منافع ندارند.

ORCID

Ebrahim Ekhlas

Mohammad Hekmat

<https://orcid.org/0000-0001-9674-292x>

<https://orcid.org/0009-0001-9952-4888>

منابع

- احمدرش، رشید و عبدالملکی، شویو. (۱۳۹۹). ارائه الگوی عملکرد تعالی مدیریت مدرسه مبتنی بر مدل سه شاخگی. مدیریت مدرسه، ۸(۳)، ۱-۲۸. SID. <https://sid.ir/paper/964597/fa>
- احمدی، هیوا (۱۳۹۵). تبیین جامعه‌شناختی هژمونی بازار و تحصیلات جوانان در مناطق مرزی (مطالعه موردی: شهرستان بانه و دهستان شوی)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- اسکیدمور، ویلیام. (۱۳۹۲). تفکر نظری در جامعه‌شناسی، ترجمه علی محمد حاضری و دیگران، انتشارات سفیر.
- آهنچیان، محمدرضا. (۱۳۸۶). فرصت‌های آموزشی و نابرابری‌های منطقه‌ای در مدارس مناطق مرزی و غیرمرزی استان خراسان رضوی. مجله علوم تربیتی و روانشناسی، (ویژه‌نامه علوم تربیتی)، ۱۴(۳)، ۲۷-۴۴. SID. <https://sid.ir/paper/8772/fa>
- باینگانی، بهمن (۱۳۹۳). مطالعه جامعه‌شناختی تغییرات اقتصادی و پیامدهای فرهنگی در مناطق کردنشین (اتنوگرافی انتقادی بازار مرزی بانه)، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی، رشته جامعه‌شناسی، رساله دکتری.
- بورادیو، پی‌یر (۱۳۸۸)، درسی درباره درس، ترجمه ناصر فکوهی، تهران: نشر نی.
- بیات، موسی و ملاشاهی، محمدرضا (۱۴۰۱). بررسی روند ترک تحصیل و بازماندگی از تحصیل در آموزش و پرورش (سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۱)، تهران: دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- ذکائی، محمدسعید. (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی جوانان ایران. انتشارات آگاه.
- زند قشلاقی، علی، عطاران، محمد و عباسی، عفت. (۱۳۹۶). واکاوی رویکرد واقع‌گرایی انتقادی مایکل یانگ در بازشناسی دانش قدرتمند و برنامه درسی. فصلنامه نقد کتاب علوم تربیتی، ۴(۱۳)، ۵-۲۴.
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله. (۱۳۸۷). آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات). سمت.
- غلام‌پور، میثم و آیتی، محسن. (۱۳۹۸). روایت پژوهی ترک تحصیل دانش‌آموز دختر روستایی. پژوهشنامه زنان، ۱۰(۴ (پیاپی ۳۰))، ۷۷-۱۰۰. SID. <https://sid.ir/paper/371604/fa>

- فیروزآبادی احمد، راغفر، حسین و احمدی، هیوا (۱۳۹۸). سیاست‌های تجاری مرزی و نقش آن در زندگی تحصیلی جوانان مرزنشین. *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۰(۲)، ۵۴-۲۹.
- قادرزاده، امید و رستمی‌زاده، شیرزاد. (۱۴۰۱). بنیان‌های فرهنگی اعمال قدرت در مدرسه. *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، ۱۳(۱)، ۷۳-۱۰۴. doi: 10.30465/scs.2022.34654.2353
- قادرزاده، امید و قادری، امید (۱۳۹۲). مطالعه کیفی پیامدهای فرهنگی تجارت مرزی در شهرستان مریوان، *مطالعات اجتماعی ایران*، ۷(۲)، ۱۳۵-۱۵۴.
- کسرائی، محمدسالار و غلام‌نیارمی، آتنا. (۱۳۹۸). ارزیابی و آسیب‌شناسی کیفیت آموزش علوم اجتماعی در ایران (آموزش، مهارت و اشتغال). *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، ۱۰(۳)، ۱۳۳-۱۵۷. doi: 10.30465/scs.2019.4940
- مصرآبادی، جواد، ربوی، رجب، حاتمی، جواد و هاشمی، تورج. (۱۳۹۳). فراتحلیل پیامدهای شناختی - تحصیلی دوزبانگی. *پژوهش‌های نوین روانشناختی (روانشناسی دانشگاه تبریز)*، ۹(۳۴)، ۱۲۳-۱۴۶. SID. <https://sid.ir/paper/520679/fa>

References

- Abotsi, A. K., Yaganumah, N., & Obeng, H. E. (2018). Dropouts issues and its economic implications: Evidence from rural communities in Ghana. *Journal of Economics and Economic Education Research*, 19(1), 1-11. Available at <https://www.abacademies.org/articles/dropouts-issues-and-its-economic-implications-evidence-from-rural-communities-in-ghana-1533-3604-19-1-120.pdf>
- Adelman, M.A., & Székely, M. (2017). An overview of school dropout in central america: Unresolved issues and new challenges for education progress. *European Journal of Educational Research*, 6(3), 235-259. doi: 10.12973/eu-jer.6.3.235
- Bachman, J., Green, S., & Wirtanen, I (1972). Dropping out is a symptom. *Education Digest.*, 37, 1-5
- Bernstein, B. (2000) *Pedagogy, Symbolic Control, and Identity* (2nd ed.). New York: Rowman and Littlefield.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste* (R. Nice, Trans.). Harvard University Press.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks* (Q. Hoare & G. N. Smith, Eds & Trans.). International Publishers.
- Harvey, D. (1982). *The Limits to capital*. Basil Blackwell.
- Harvey, D. (2006). *Spaces of global capitalism: Towards a theory of uneven geographical development*. Verso.

- McCaul, E. J., Donaldson, G. A., Jr., Coladarci, T., & Davis, W. E. (1992). Consequences of dropping out of school: Findings from High School and Beyond. *The Journal of Educational Research*, 85(4), 198–207.
- Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, (5)3, 672-682
- Okumu, I. M., Nakajjo, A., & Isoke, D. (2008). Socioeconomic determinants of primary school dropout: The case of Uganda. *Economic Policy Research Centre (EPRC), Research Series No. 54*.
- Pallas, A. M. (1986). *The determinants of high school dropout. (Report No. 364). Baltimore: Johns Hopkins University, Center for Social Organization of Schools.*
- Rumberger, R.W. (2001). Why should students drop out of school and what can be done. A paper prepared for the Conference, Dropouts in America: How severe is the Problem? What do we know about intervention and prevention? Harvard: Harvard University.
- Skutnabb-Kangas, T. (2000). *Linguistic genocide in education—or worldwide diversity and human rights?* Lawrence Erlbaum Associates.
- Wehlage, G.G., Rutter, R.A., Smith, G.A., Lesko, N. & Fernandez, R.R. (1989). *Reducing the risk: Schools as communities of support*. New York: Falmer Press.
- Williams, R. (1977). *Marxism and literature*. Oxford University Press.
- Young, M., & Muller, J. (2013). Context and implications document for: On the powers of powerful knowledge. *Review of Education*, 1(3), 251–253. <https://doi.org/10.1002/rev3.3018>

استناد به این مقاله: اخلاصی، ابراهیم، حکمت، محمد. (۱۴۰۵). هژمونی اقتصاد مرز و زوال مرجعیت مدرسه: تجربه زیسته ترک تحصیل دانش آموزان پسر مقطع متوسطه در شهرستان بانه، *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۳۳ (۱۱۳)، ۱–۵۱. DOI: 10.22054/qjss.2026.73307.2634

Social sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License...